ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ПЕРО

ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ

Книги серії «Дитяча Енциклопедія ПЕРО» знайомлять юного читача з дивовижним різноманіттям навколишнього світу, розширюють його світогляд. Видання містить багато кольорових ілюстрацій, що роблять процес пізнання ще більш привабливим.

У серії виходять книги:

- Астрономія
- Відкриття і винаходи
- Військова енциклопедія
- Географічні відкриття
- Жива природа
- Історія України
- Легкові автомобілі
- Людина
- Міфологія
- Планета Земля
- Транспорт
- Чудеса світу

ISBN 978-966-462-304-6

ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ПЕРО

ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ

перо

ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ПЕРО

ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ

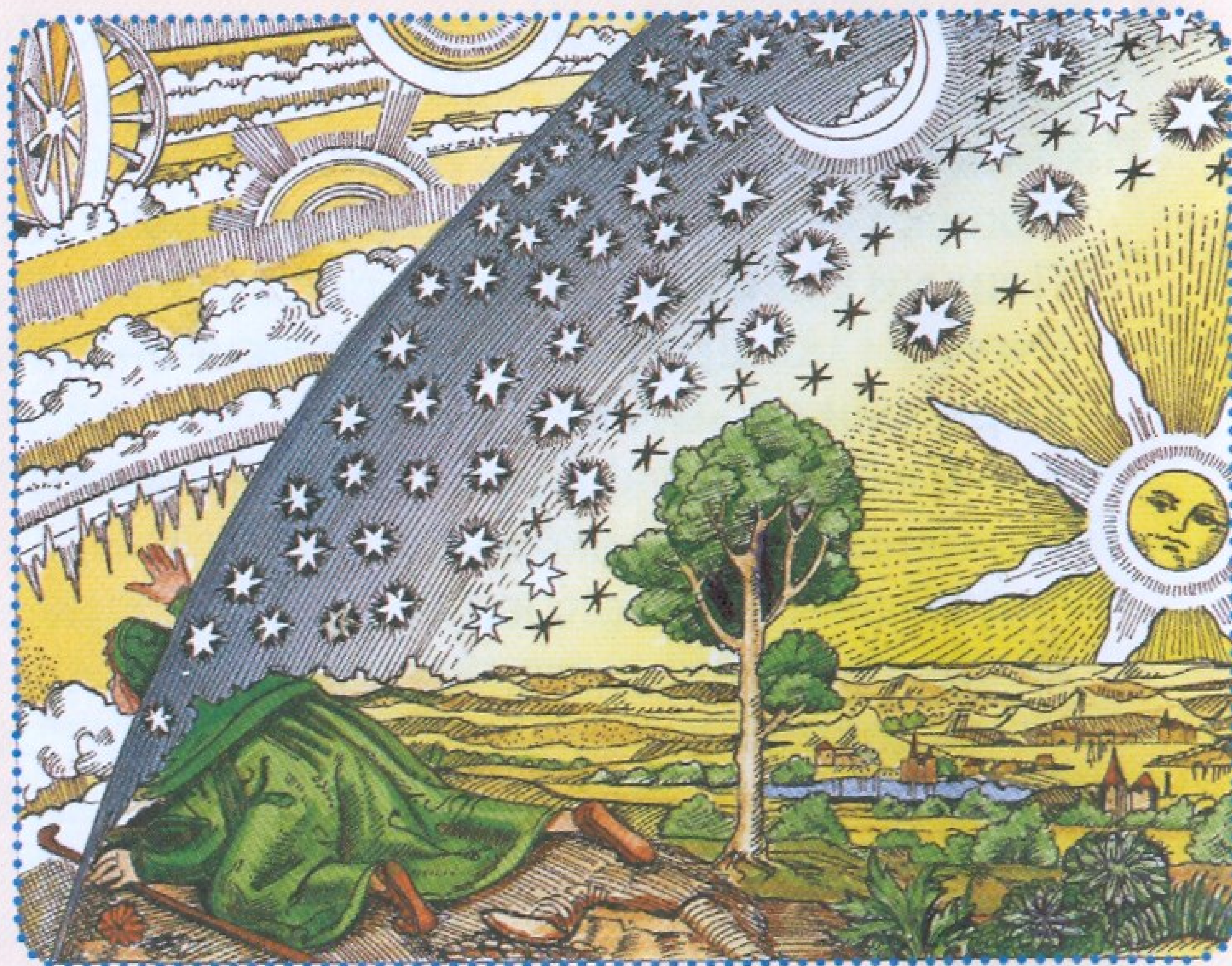
ЗМІСТ

Початок розширення ойкумени

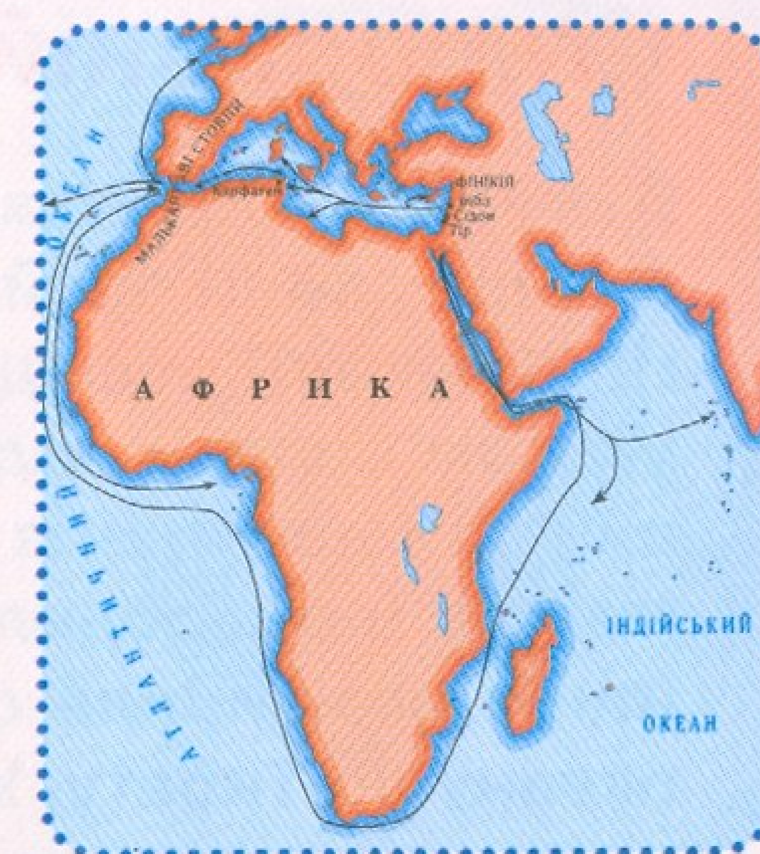
Словом «ойкумена» стародавні греки називали відому їм частину нашої планети. У перекладі з грецької воно означає «населений». **У наш час ойкуменою називають ту частину навколишнього світу, яка освоєна і заселена людьми.**

Ще за давніх часів люди намагалися розширити свої знання про навколишні землі, заснувати торговельні шляхи для обміну продуктами й виробами. Стародавні єгиптяни понад 5 тисяч років тому мандрували Африкою. У середині III тисячоліття до н. е. вони почали виходити у Середземне море, щоб перевозити товари з інших країн.

У II тисячолітті до н. е. **фінікійці**, які мешкали на східному узбережжі Середземного моря, розпочали освоєння морських просторів: вони заснували декілька колоній на Кіпрі, обігнули з півдня Малу Азію, плавали до Балканського, Апеннінського та Піренейського півостровів, відкрили Сицилію, Сардинію та безліч островів. Їхні кораблі доставляли дерева, вино, оливкову олію, рабів та інші вантажі до Єгипту. У VI ст. до н. е. фінікійці обігнули Африку. Плаваючи вздовж її узбережжя, вони знайшли широку затоку зі зручною гаванню й заснували там Карфаген, що став одним з найбільших портів і міст-держав античного Середземномор'я. Можливо, саме фінікійці зробили важливе відкриття: вперше пройшли вузькою протокою між Іспанією та Африкою, з обох боків якої височіють гострі скелі Гібралтар та Сеута, і вийшли в Атлантичний океан. За іншою версією, першими там пройшли жителі острова Крит.

Мандрівник на стародавньому малюнку намагається зазирнути за край Землі

Мапа морських подорожей фінікійців

Шумери з Месопотамії у III тисячолітті до н. е. влаштовували морські експедиції навколо Аравії. Еламіти, сусіди шумерів, перейшли через навколишні гори й вийшли до далеких від них берегів Каспійського моря.

Зазвичай **відлік наших знань про ойкумену ведеться від колиски європейської цивілізації у Східному Середземномор'ї**, тому вважається, що навіть відкриття Європи відбулося не відразу. Європу відкрили критяни у XVI ст. до н. е. (Крит — один з найдавніших осередків культури).

У першу чергу люди освоювали родючі землі уздовж річок. Ріка була зручним шляхом сполучення між племенами. Відкриття нових земель прискорилося з появою мореплавання.

Стародавній світ

Географічними відкриттями прославилося грецьке плем'я ахейців: вони пройшли із Середземного моря до Чорного. Фінікійці дослідили узбережжя Атлантичного океану уздовж Європи. Індійці, освоївши Індо-Гангську рівнину, вийшли до берегів Аравійського моря та Гімалаїв. Цивілізація, що зародилася на землях Великої Китайської рівнини, розширила свої володіння від узбережжя Тихого океану до Тибету. У V ст. до н. е. у стародавній Греції виникла наука географія.

Великий грецький мандрівник

Грек Геродот (народився між 490 і 480 р. до н. е., помер близько 425 р. до н. е.), якого вважають засновником відразу двох наук — географії та історії, був родом з Малої Азії. Він багато подорожував Малою Азією, відвідав Вавилон, Фінікію, Єгипет, Кирену, міста балканської Греції, узбережжя Чорного моря. Тривалий час жив у Афінах.

Єгипетські піраміди

Твори Геродота — справжня енциклопедія Стародавнього світу. Важко знайти людину, яка провела би більше часу в мандрівках. Допитливість і сумлінність зробили з Геродота гідного довіри спостерігача, який докладно й точно описував визначні місця та особливості територій.

Вавилонська мапа світу: річка Євфрат; міста позначено кружечками

У творах Геродота є розповіді про географію Єгипту, про його релігію й архітектуру, закони і звичаї. Геродот уперше описав дивовижні єгипетські піраміди, яким на той час було вже понад 2 тисячі років.

Він розповідав про Лівію: «На її узбережжі живуть люди, далі — царство диких звірів, а потім починаються нескінченні сухі й безживні піски»; писав про Вавилон: «Він такий дивовижний і величний, що не знайдеться в усьому світі міста, яке могло б з ним зрівнятися».

Геродот залишив цікаві свідчення про загадкових кочівників-скіфів, які жили у степах України. «Наїзники-скіфи — вправні лучники, вони влучають у ціль на скаку, а за будинки їм слугують їхні колісниці». Його твори — достовірне джерело інформації про цей давно зниклий народ, яка у наші дні підтверджується відомостями історичної науки.

«Я продовжу свою розповідь про Єгипет, адже там більше чудес, ніж деінде у світі, і там не злічити скарбів, що не піддаються опису», — писав Геродот.

Піфей і Ультіма Туле

З давніх часів греки бороздили моря. Більшу частину своїх відкриттів вони здійснили у Середземному морі, але саме вони першими пропливли уздовж західних берегів Європи.

До середини І тисячоліття до н. е. греки вже добре знали береги не лише Егейського моря й Адріатики, Іонічного, Тірренського, Лігурійського та інших морів, але проникли й у Чорне.

Полярне сяйво. Першим про нього написав Піфей

Вони заснували колонії в Криму (Херсонес і Пантікапей), на північному березі Азовського моря (Танаїс) тощо.

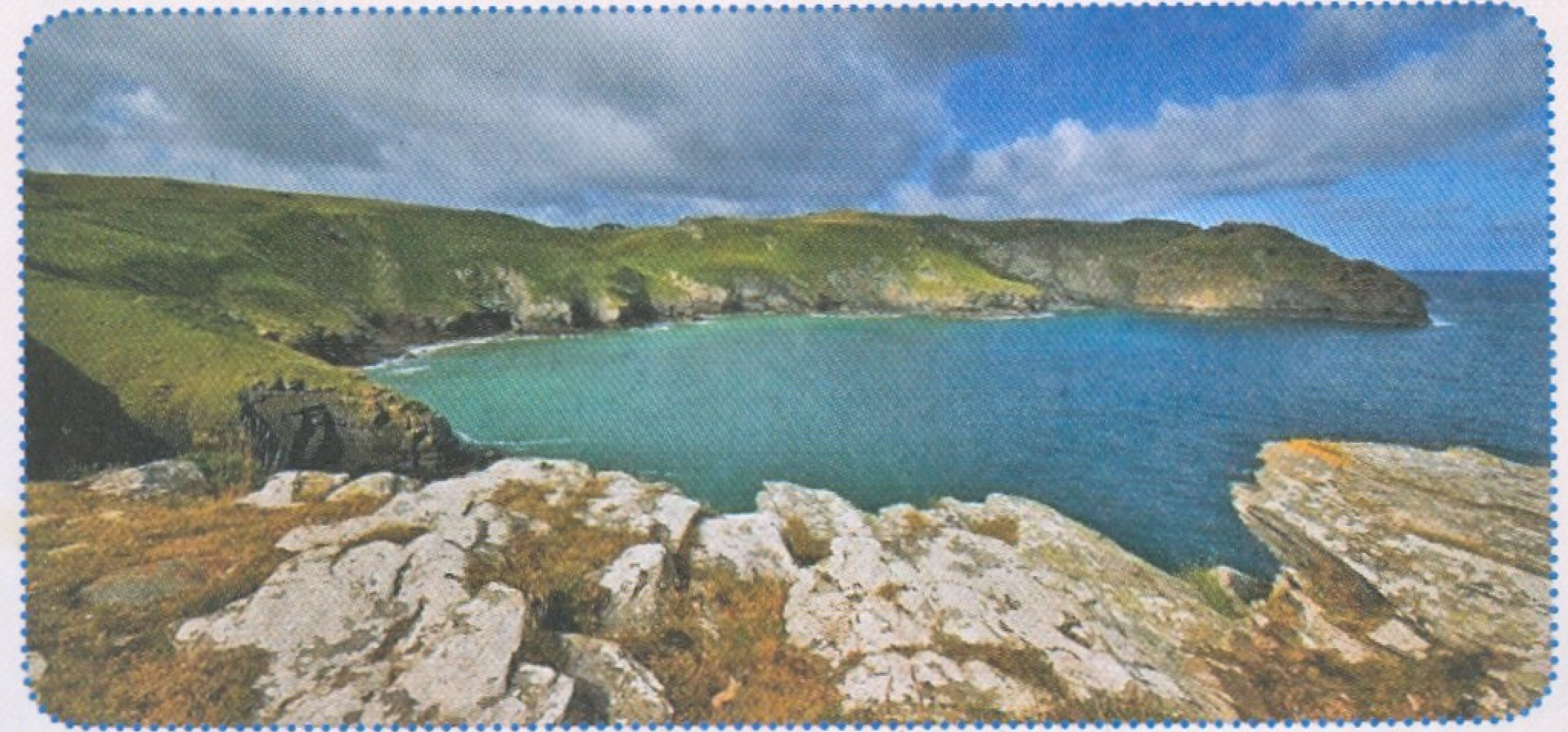
Однією з найдивовижніших подорожей в історії залишається загадкове плавання на північ грека з Массалії (Марселя) Піфея між 350–320 рр. до н. е. Цей мандрівник і географ створив трактати «Про океан» і «Опис землі». До нашого часу вони не збереглися, але відомі нам у викладі інших учених.

Піфей був гарним астрономом, знання зоряного неба допомагало йому визначати своє місцезнаходження на землі. Під час тривалих плавань уздовж берегів Північної Європи він спостерігав північні припливи і згодом описав їх. Обстеживши береги Бретані, Піфей перетнув Ла-Манш і висадився у Корнуолі, де потоваришував із рудокопами, які видобували олово. Піфей постійно вивчав **звичаї тубільців**, тому він уважається одним з перших етнографів.

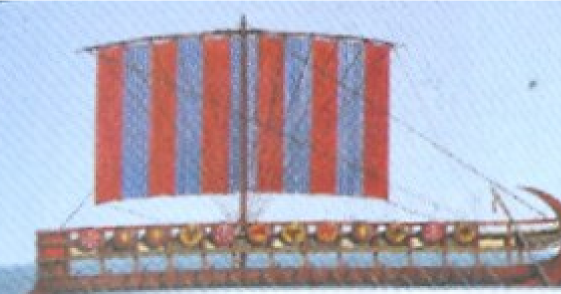
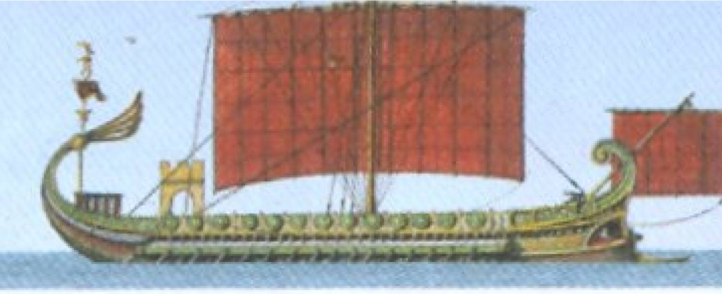
Античні вчені (наприклад, Страбон) ставилися до повідомлень Піфея скептично: вони не вірили його розповідям про полярний день, полярне сяйво та вічну кригу.

Потім він здійснив морську подорож навколо Британії й описав її як трикутний острів. Піфей розповідав, що на північ від Британії існує **таємничий острів Туле**. Суперечки про місцезнаходження цього острова не вщухали багато століть, його назва ввійшла в літературу як символ найбільш віддаленої з відомих земель, і відтоді Ультіма Туле означає «Край світу». Але сам острів, описаний Піфеєм, так і не було знайдено.

Узбережжя Корнуола. Тут у IV ст. до н. е. плавав Піфей

Александр Великий — підкорювач світу

Александр Македонський (356–323 рр. до н. е.) був видатним полководцем. Разом зі своєю армією він не зазнав поразок і завжди бився у лавах перших, як простий воїн. Розширюючи кордони своєї держави, він відкривав невідомі європейцям землі. Майже за десять років він завоював половину відомого за його часів світу і створив найбільшу державу античності. Завдяки його походам грецька культура поширилася далеко за межі Греції.

Вихователем майбутнього полководця був великий філософ Арістотель, вишкілу юнак зобов'язаний своєму батьку Філіппу II. Александр раніше за своїх однолітків навчився їздити верхи, йому не було рівних в умінні володіти зброєю. Уперше він виявив мужність і військовий хист у 338 р. до н. е. у битві під Херонеєю. Цією перемогою Македонія завершила завоювання Греції.

Проти армії Македонського перси й індуси використовували бойових слонів

Александр став царем у 20 років. Його обрали головнокомандувачем для давно запланованого походу греків проти персів. У персів було майже вдвічі більше воїнів, ніж в Александра, але він упевнено перемагав їх у кожній битві. Щоб убезпечити свій тил, він захопив головні фінікійські гавані — Сідон, Бібл і Тір. Він підкорив Єгипет і заснував там місто **Александрія**.

Александр Македонський — засновник найбільшої імперії свого часу

Александр на чолі своєї армії увійшов до **Вавилона** — найбільшого міста Стародавнього світу. Вавилонські жерці проголосили Александра царем Вавилона і чотирьох сторін світу.

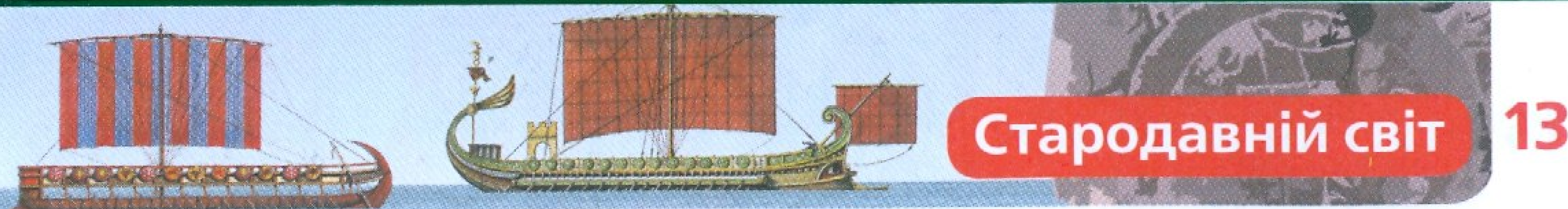
Далі шлях війська лежав у невідому європейцям Середню Азію — бойові дії велися в Бактрії та Согдіані (сучасні Афганістан, Таджикистан і Узбекистан).

Потім великий завойовник рушив до казкової Індії, з якої згодом спустився річкою Інд до океану. Александр добився свого і досяг краю Землі! Адже його вчитель Арістотель розповідав йому, що всю Землю омиває Великий Океан.

Після цього Александр повернувся до Вавилона, де, готуючись до походу на Аравію, раптово занедужав на лихоманку і помер.

Незадовго до народження Александра його матері наснилося, начебто в неї вдарила блискавка й язики полум'я побігли на всі боки. Тлумачі снів передбачили: у неї народиться син, який завоює увесь світ.

Стародавній Рим. Створення імперії

Римляни, як і греки, прагнули розширити ойкумену. Вони відкрили й завоювали Центральну, Західну Європу, Британські острови, весь Піренейський півострів, частину Східної Європи, а також значні території в Азії й Африці.

Наприкінці III ст. до н. е. був знищений оплот фінікійців у Африці — Карфаген, — і **Рим** став найсильнішою державою Західного Середземномор'я. Римляни захопили Сардинію та Корсику — острови, які раніше належали Карфагену, зробивши їх разом із Сицилією римськими провінціями На початку II ст. до н. е. римлянам удалося підкорити центральні області Іберійського півострова, утворивши на цих територіях дві провінції — Близьку й Далеку Іспанії.

Найдавніший план Рима з позначенням семи пагорбів

Згодом Рим ущент розгромив союз балканських держав, ставши впливовою силою у Східному Середземномор'ї. У середині II ст. до н. е. Македонію перетворили на римську провінцію. Усі міста-держави Греції, за винятком Афін і Спарти, також потрапили в залежність від римських намісників. На території Карфагена було створено провінцію Африка, Пергамське царство було перетворено на римську провінцію Азія.

Рим підкорив значну частину Малої Азії й Кіпр, свою залежність від нього визнали Вірменія (66 р. до н. е.) і Боспорське царство (63 р. до н. е.). У 67–66 рр. до н. е. римляни заволоділи Критом, у 64 р. до н. е. ліквідували державу Селевкідів і заснували на території Сирії й Палестини провінцію Сирія; а у 63 р. до н. е. підкорили Іудею.

Одного разу в храмі Геркулеса Юлій Цезар побачив статую Александра Македонського. Цезар зітхнув, він був незадоволений собою: йому вже 33 роки, а Александр у цьому віці вже підкорив світ.

У середині I століття до н. е. римський імператор **Юлій Цезар** заволодів усією територією Галлії аж до Рейну. Цезар розгромив нумідійського царя Юбу Старшого і приєднав його царство до Римської імперії. У 30 р. до н. е. був захоплений і Єгипет. Таким чином, унаслідок завоювань III–I ст. до н. е. Рим перетворився на світову державу, а Середземне море стало «внутрішнім римським озером».

Рим у IV ст. н. е. Розпад Римської імперії почався наприкінці V ст.

Середні віки

У Середні віки відбувався процес формування європейських держав, установлення їх кордонів. Правителі прагнули розширити та зміцнити свої володіння. Географічні відкриття, зроблені воїнами й купцями, прискорювали освоєння нових земель або встановлення нових взаємовигідних торговельних зв'язків.

Відкриття вікінгів: Ісландія

Наприкінці I тисячоліття н.е. чисельність населення Європи стрімко зростала. **Скандинавам**, які мешкали на півночі Європи, не вистачало придатних для ведення сільського господарства земель, а наявні ґрунти швидко виснажувалися. Деякі з **варягів**, а саме так називали скандинавів на Русі у IX–XI ст., звернулися до розбійного морського промислу — стали **вікінгами**. Грабіжницькі набіги вікінгів, їх ще часто називали **норманами** (тобто «північні люди»), викликали страх у жителів Британії, Ірландії та прибережних країн Північної й Західної Європи. Зброєю вікінгів були мечі, бойові сокири, лук і стріли.

Судно вікінгів

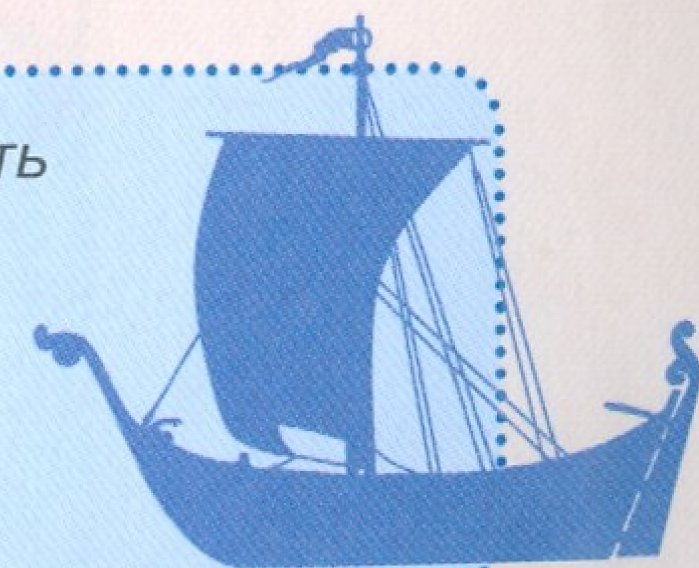

Будинки вікінгів в Ісландії

Уперше вікінги виявили острів, що пізніше дістав назву **Ісландія**, у 867 р., коли один із ватажків, **Наддод**, із дружиною повертався з Норвегії у свої володіння на Фарерських островах. Шторм відкинув його судно далеко на північний захід, де він побачив удалині скелясту землю із засніженими горами. Коли наприкінці IX ст. норвежці на чолі **Гардара** висадилися на цей острів, він уже не був безлюдним, але місцеві племена невдовзі пішли звідти.

Охочі до бійки вікінги, які заселили Ісландію, не дуже церемонилися під час з'ясування стосунків, тому, щоб вони не повбивали один одного, були введені досить суворі закони.

Скандинавськими країнами називають п'ять країн Північно-Західної Європи — Фінляндію, Швецію, Норвегію, Данію й Ісландію. Скандинави здавна були вправними та безстрашними моряками.

Відкриття вікінгів: Гренландія

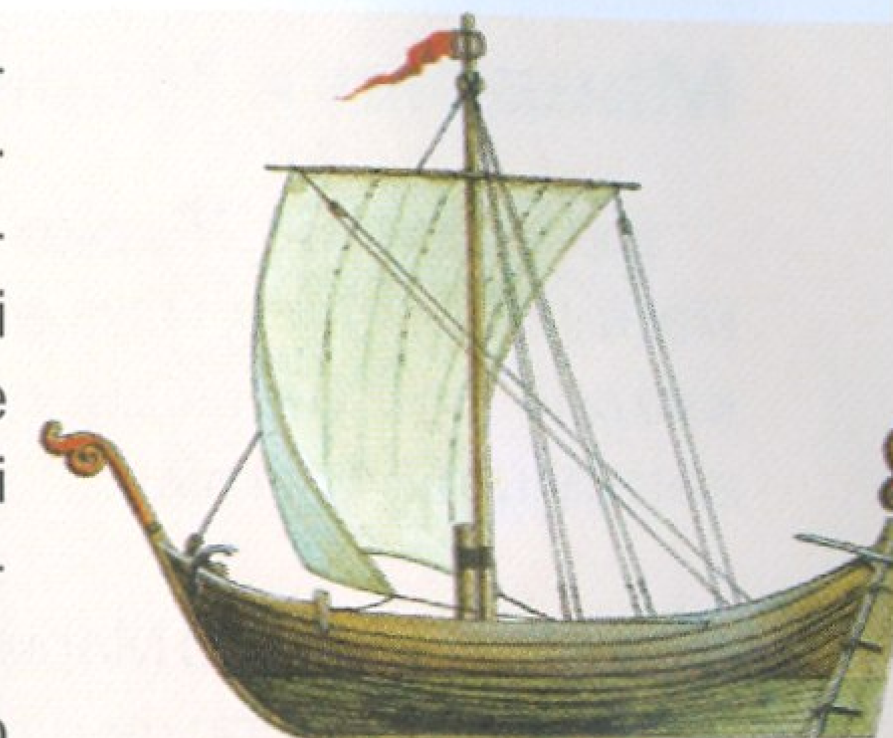
Один з вікінгів, **Ерік Рудий**, був висланий з Ісландії за вбивство. Через кілька тижнів небезпечного плавання він і його товариші побачили закриту туманами землю. Їх зустріли безпривітні безлюдні береги, за якими нагромаджувалися льодовики. Мореплавці рушили уздовж берега в південному напрямку, пройшли близько 600 км до південної окраїни острова, де й улаштували поселення. Вони знайшли сліди поселень, а також залишки човнів і кам'яних знарядь. Перезимувавши на південній частині острова, вікінги навесні вирушили на розвідку на західне узбережжя. У 983 р. Ерік привів до нової землі справжню флотилію з 25 суден, на яких розмістилися близько 500 людей з майном і домашньою худобою.

Незабаром на південному й західному узбережжях виникло кілька постійних поселень. Нові гренландці полювали на морських тварин, у першу чергу на китів, яких було багато у прибережних водах острова і вони дістали назву гренландських. Відправляючи до Ісландії й навіть Норвегії хутро, гагачий пух,

Мапа походів вікінгів

китовий вус, моржеві ікла, шкури морських тварин, вони, натомість, отримували хліб, залізні вироби, будівельні матеріали, у тому числі деревину. Карликові дерева Гренландії були придатні лише для розпалювання. Ліс був на півострові Лабрадор, однак плавання туди було небезпечним через суворий клімат.

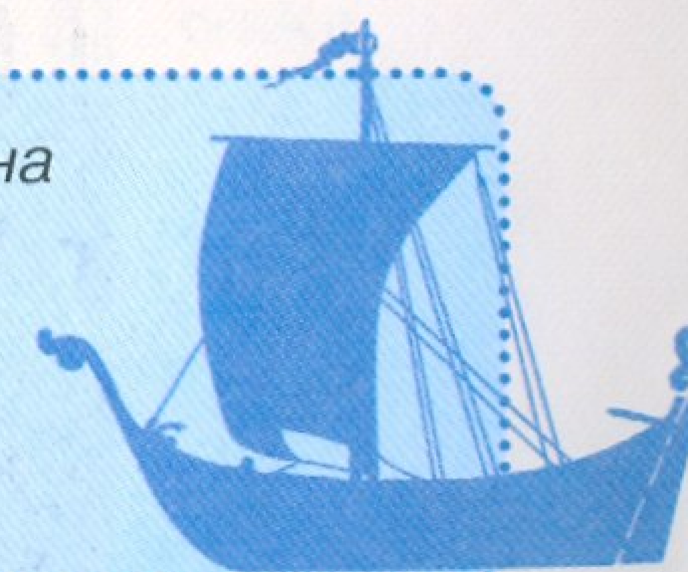

Кнорр — вантажне судно норманів

У XIII ст. населення острова зросло до 5 тисяч жителів, тут уже було близько сотні невеликих селищ. Однак через 200 років чисельність населення сильно скоротилася. Причиною тому було не лише різке похолодання, так званий «малий льодовиковий період», але й порушення торговельних зв'язків гренландців з Ісландією, яка втратила свою незалежність. У XVIII ст. до Гренландії прибули нові колоністи (данці) й зустріли тут самих ескімосів. Від поселень норманів лишилися лише руїни. За теперішніх часів там мешкає близько 58 тис. чоловік.

Дослідження Гренландії — справа небезпечна, яка забрала життя десятків людей. Так, саме тут у 1930 р. загинув німецький геофізик **Альфред Вегенер**. Вегенер — учасник трьох гренландських експедицій. Вони були пов'язані зі смертельним ризиком, і не раз ученого рятували місцеві мешканці — ескімоси.

Слово «Гренландія» переводиться як «зелена країна». Таку назву їй дали першовідкривачі. Насправді майже вся Гренландія покрита товстим шаром льоду. Рослин тут дуже мало.

Мандрівки Марко Поло

Венеціанець **Марко Поло** (близько 1254–1324) був першим мандрівником у маловідомій за тих часів **Азії**. Він точно й докладно описав східні держави й народи та відкрив для Європи загадковий **Китай**.

Батько й дядько Марко Поло були купцями, які торгували на Сході, вони багато років служили ханові Хубілаю, онукові Чингісхана. У 1270 р. вони повернулися до Венеції, а потім знову вирушили у дорогу через Персію, Монгольську імперію та Золоту Орду, захопивши з собою сімнадцятирічного Марко. У 1271–1275 рр. вони дісталися морем до південно-східних берегів Малої Азії, звідти суходолом до Китаю (через Вірменське нагір'я, Месопотамію, Іранське нагір'я, Памір і Кашгарію). У Китаї Поло зробив собі кар'єру. Він дуже сподобався ханові Хубілаю і майже 15 років служив йому, відвідуючи різні області країни. Він був уражений складністю й ефективністю керування країною, наприклад її поштовою системою, завдяки якій за лічені години звістки з найвіддаленіших куточків імперії надходили до столиці (поштовий зв'язок здійснювали 300 тис. коней).

Венеція. Звідси почався шлях Марко Поло в Азію

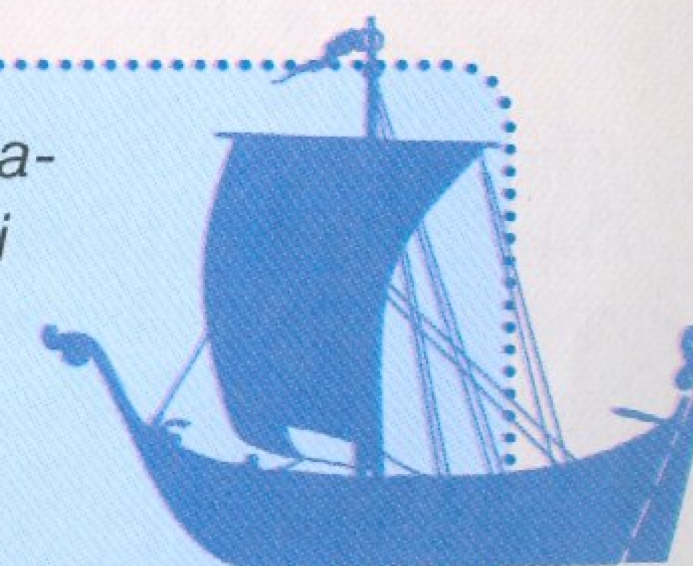

Марко Поло понад 10 років служив при дворі великого хана

Повернувшись до Венеції в 1295 р., Марко Поло взяв участь у конфлікті з Генуєю та у 1297 р. потрапив у полон. Перебуваючи у в'язниці, він надиктував співкамерникові історію своїх подорожей. **«Книга Марко Поло»** (1298) — цінне джерело відомостей з етнографії, географії, історії Вірменії, Грузії, Ірану, Китаю, Монголії, Індії, Індонезії та інших країн; вона містить також народні повір'я, легенди, казки.

Ця книга мала величезний успіх і вплинула на мореплавців, картографів, письменників XIV–XVI ст. Христофор Колумб взяв її з собою в першу експедицію до Америки, вважаючи, що, коли він потрапить до Китаю, вона надасть йому неоціненну допомогу.

Марко Поло писав про Руську землю: «Країна велика, до самого моря... і на тім морі у них кілька островів. Живуть тут християни грецького сповідання... народ простодушний і дуже вродливий...»

Мандрівки Ібн Баттути

Ібн Баттута

Ібн Баттута (1304–1377) був мандрівним купцем і невтомним мандрівником. Протягом тридцяти років він досліджував величезні території від свого рідного **Танжера** (Марокко) на узбережжі Атлантичного океану до **Персії** та **Китаю**, від **Червоного моря** до **Занзібару** й від **Іспанії** до центральних областей Сахари. За своє сповнене пригод життя Ібн Баттута не раз потрапляв у морські аварії, був пілігримом в Аравії, радником жорстоко султана в **Делі (Індія)** і вождем племені на **Мальдівських островах**.

У двадцять років, як і належало освіченому арабові того часу, він вирушив у паломництво до **Мекки** (місто на заході Саудівської Аравії), яка і стала його першою мандрівкою. Безліч вражень принесла йому подорож Східною Африкою. Потім після мандрів Персією, Сирією та Малою Азією він перетнув Чорне море й суходолом дістався до Волги. Ібн Баттута піднявся **по Волзі до гирла Ками**, де в місті Болгар розташовувався найважливіший торговий центр **Золотої Орди**. Торгівля хутром у «країні пітьми» здалася заповзятливому купцеві занадто небезпечною й недостатньо прибутковою справою, і він не став продовжувати подорож далі на північ.

Книга «Про подорожі Ібн Баттути» з'явилася у XIV ст. Її переклали різними мовами. У ній були достовірні описи численних подорожей автора Європою, Азією й Африкою.

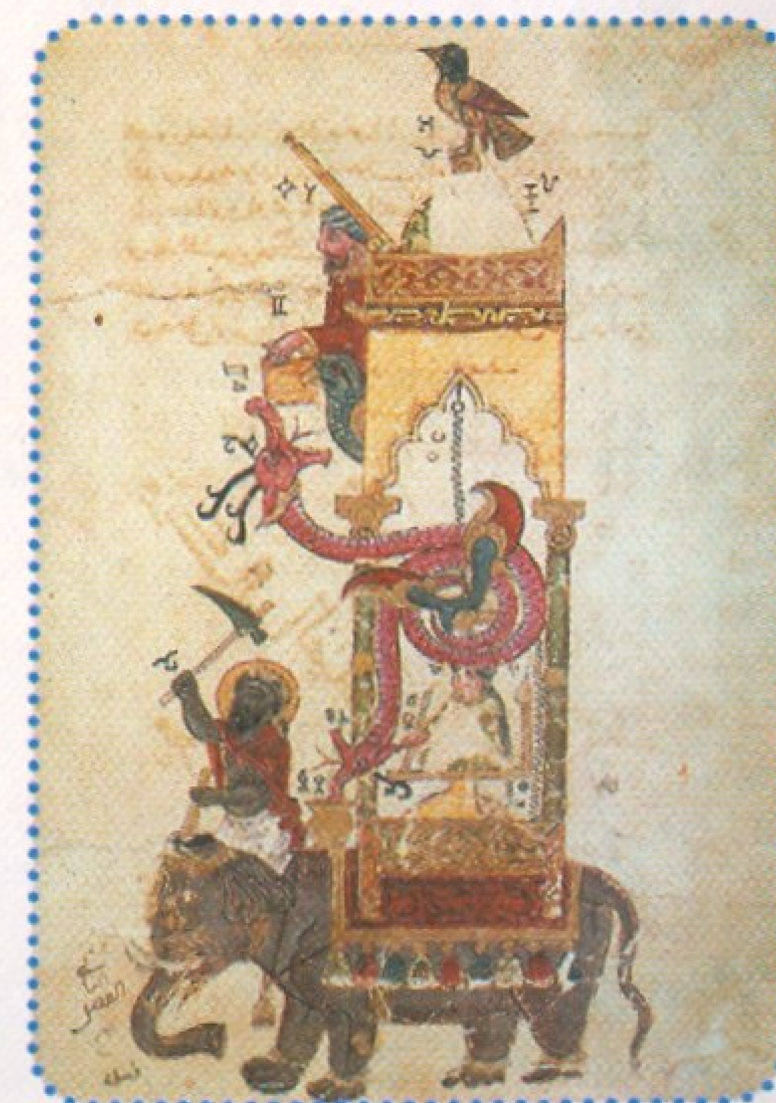

У наступні роки Ібн Баттута подорожував Середньою Азією та Індією. В Індії він знаходився вісім років. У 1342 р. індійський султан направив його до Китаю, але ця подорож не вдалася. Згодом після служби у короля Мальдівських островів він відвідав Цейлон і врешті потрапив таки у Китай.

У 1349 р. Ібн Баттута через Цейлон, Аравію і Єгипет повернувся на батьківщину, але його подорожі на цьому не закінчилися. Після відвідування Іспанії він знову поїхав до Африки, у таємниче **місто Тімбукту** (Малі). Він вирушив у 1352 р. Це була його найбільша експедиція. Прямуючи у Малі, він перетнув пустелю Сахару. Дорога виявилася важкою, у пустелі було багато грабіжників, і мандрівник вирішив приєднатися до каравану. Першу зупинку караван зробив у Тагазі. За свідченням Баттути, всі будинки там були зроблені із солі й верблюжих шкур. Мандрівники взяли із собою запас води на десять днів: саме стільки займав шлях до Тасарали. Потім з новими запасами дійшли до Валати.

Баттута прибув у Малі, а потім дістався річки Нігер. Подорож була дуже ризикованою, однак Ібн Баттута дістався найбагатшого малійського міста Тімбукту й побував при дворі імператора Сулеймана.

Коли Ібн Баттуті виповнилося п'ятдесят років, він повернувся до рідного Танжеру і надиктував книгу про свої дивовижні подорожі та пригоди.

Подорожі Ібн Баттути. Середньовічна мініатюра

Загадковий острів Бразил

Вважалося, що легендарний острів **Бразил** знаходився неподалік від **Ірландії**. Його назва не пов'язана з найбільшою країною Південної Америки. Імовірно, вона утворилася від кельтських слів «чудовий», «найвеличніший». У кельтських легендах часто лунали розповіді про дев'ять островів, які з'являються з моря кожні сім років, але зникають, як тільки хто-небудь намагається наблизитися до них. Відомі люди, такі, як англійський драматург XVII ст. Томас Отуей, стверджували, що бачили ці острови на власні очі.

Уперше цей острів в Атлантиці на широті південної Ірландії з'явився на мапі в 1325 р. Першу експедицію на його пошуки було організовано в 1452 р. португальцем **Дієгу де Тейві**, якого принц **Генріх Мореплавець** послав досліджувати Північну Атлантику. Він дістався до Саргасового моря, потім повернув на північ і відкрив західні Азорські острови. В експедиції також брав участь іспанець **Педро де Веласко**, знайомий із **Христофором Колумбом**.

Острів Бразил шукали в Атлантичному океані

У 1498 р. іспанський посол в Англії повідомив, що «за останні сім років жителі Бристоля екіпірували дві, три й чотири каравели для пошуків острова Бразил і острова Семи міст». У 1680-ті рр. чоловік на ім'я Морроу О'Лей з Голуея стверджував, що провів шість чи вісім років на острові Бразил, а потім став лікарем. Це класичний мотив британських легенд: людина проводить якийсь час у казковій країні й повертається наділеною чарівною здатністю зціляти.

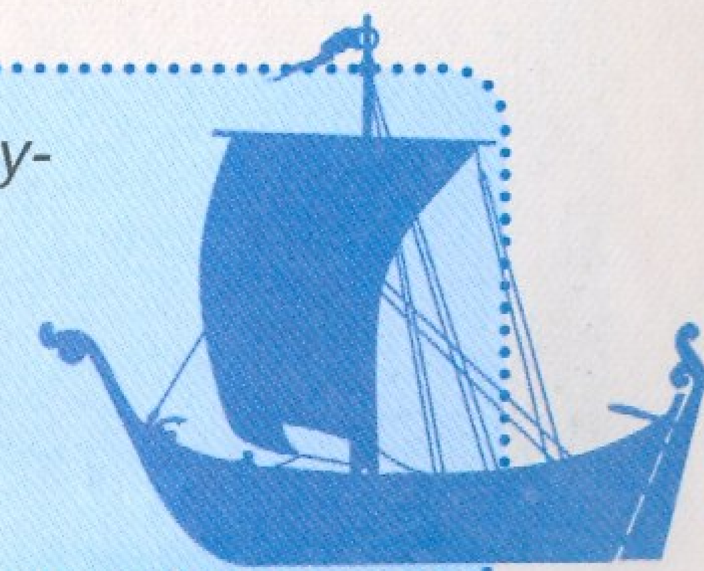

Португальський принц Генріх Мореплавець

Близько 1625 р. один з представників роду Леслі добився королівської дарчої на Бразил, яка мала набути чинності, тільки-но острів буде знайдено.

Починаючи з XVI ст. Бразил почали розміщувати на картах в американських водах. У XVIII ст. картографи перемістили його у центр Атлантики. Він залишався на мапах навіть у XIX ст., хоча його вважали вже не великим островом, а невеличкою скелею. У 1873 р., коли під час регулярних рейсів цією ділянкою океану все ж не було виявлено очікуваної скелі, Британське адміралтейство вирішило видалити її зі своїх мап.

Ірландський капітан Джон Нісбет стверджував, що він причалював до Бразилу в 1674 р. Він описав його як величезну чорну скелю. На ній стояв великий неприступний замок, у якому жив злий чаклун.

Пошуки легендарного острова

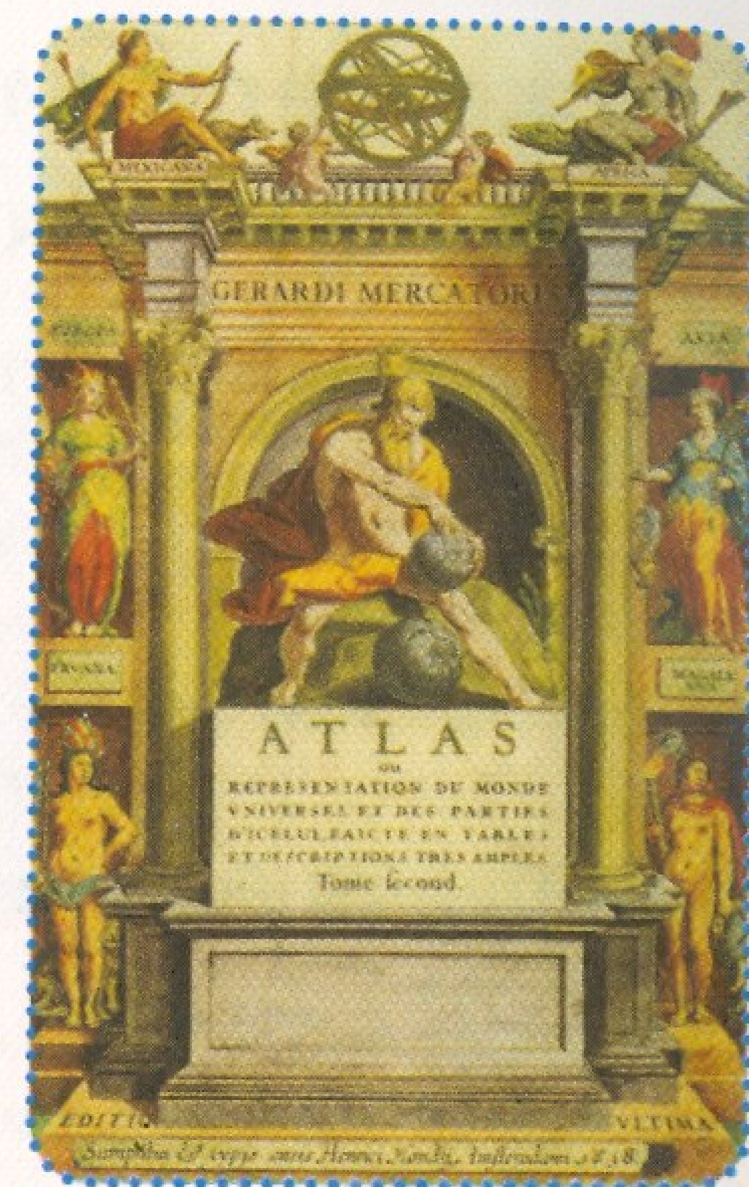
У VIII ст. **маври**, тобто північноафриканські мусульмани, завоювали державу **вестготів**. Їхні війська з вогнем і мечем пройшли Піренейським півостровом. Християни змушені були рятуватися втечею. Деякі з них ризикнули вирушити на пошуки нової домівки.

Відома легенда про **острів Семи міст**, де мешкали християни, які відступили туди під натиском маврів. Вона збереглася не лише в Іспанії. У XII ст. арабський географ **Абу-Абдулла-Мухаммед Ідрісі** згадував про острів Сахелія в Атлантичному океані, на якому колись існувало саме сім міст. Також іноді вважалося, що ці сім міст існували на Бразилі. Але найчастіше увага дослідників була прикута до ще одного міфічного острова — Антилії. Проте на французькій мапі 1546 р. один з островів іменувався саме як острів Семи міст.

Острови Мадейра

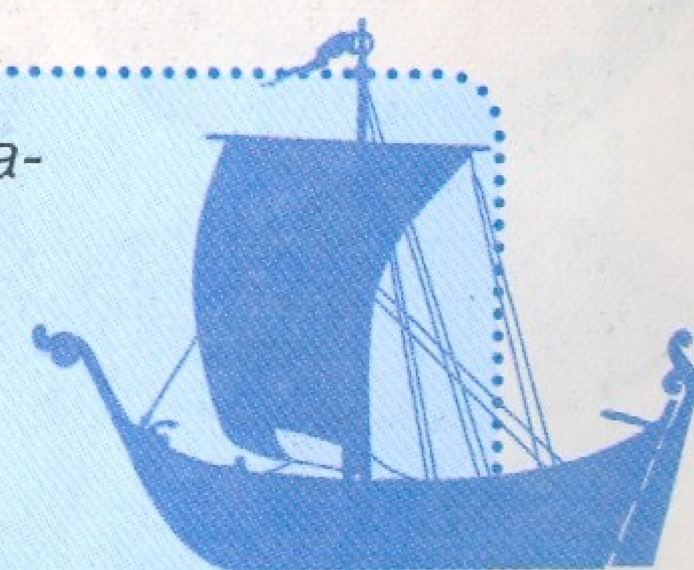
На початку XV ст. розповідали про дві експедиції, які були збиті ураганом зі свого курсу і пристали до острова Семи міст; на цьому острові люди нібито усе ще розмовляли португальською мовою і запитували новоприбульців, чи досі маври керують землею їх предків.

Титульний лист атласу Г. Меркатора

Востаннє про острів Семи міст згадали в 1639 р., коли в Лісабоні з'явилася група ченців-францисканців. Вони зарисяглися, що їх віднесло на незнайомий острів, де вони знайшли велике місто, у якому мешкало небагато людей. У центрі міста над палацом височів маяк. До них підійшли люди, які розмовляли португальською. Їх відвели до верховного патріарха — короля острова. У палаці висіли картини, із зображенням битв між португальцями й маврами. На території палацу була каплиця, що охоронялася левами. У цій капличці стояла статуя Пресвятої Діви з мечем у руці. Францисканці запевняли, що цей острів розташований на відстані одного дня морем від **острова Мадейра**, але не вказали, у якому саме напрямку.

За легендою, острів Семи міст був розташований в Атлантичному океані. Цей острів існував на мапах світу Ортелія (1571) і Меркатора (1587), але більш пізні укладачі мап його не згадують.

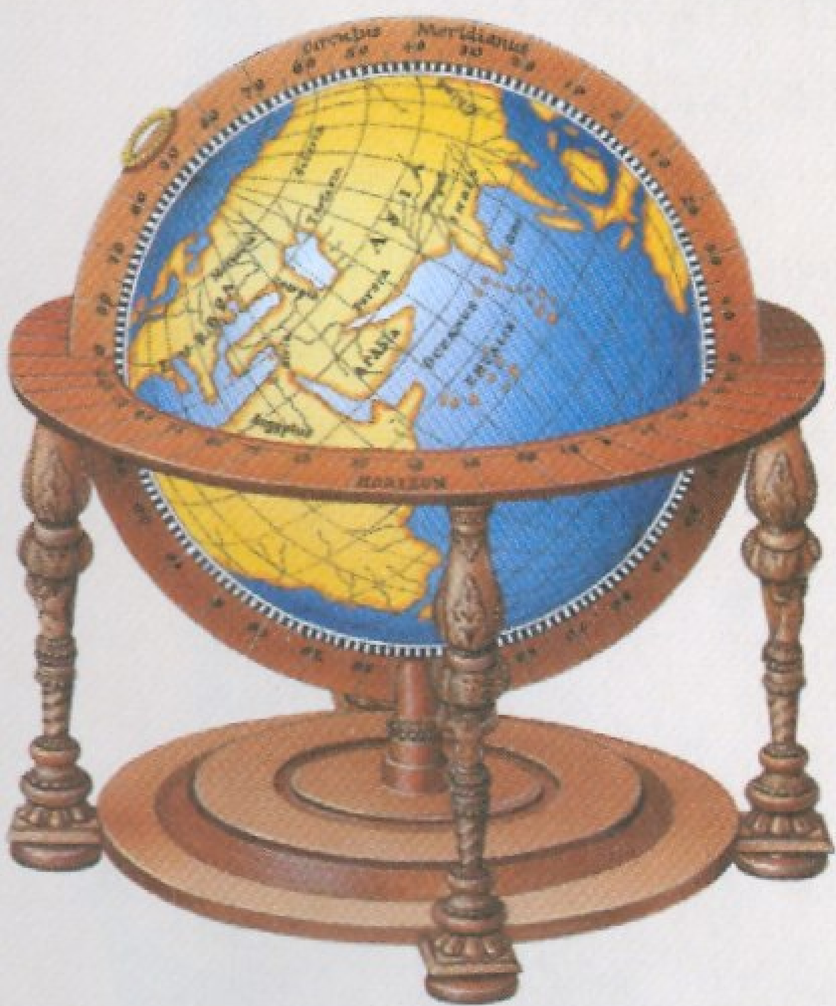
Епоха Великих географічних відкриттів

Епохою Великих географічних відкриттів називають період із середини XV до середини XVII ст. У цей час було зроблено безліч найважливіших відкриттів на суші та на морі. Найвідомішою подією тієї епохи було відкриття Америки Христофором Колумбом.

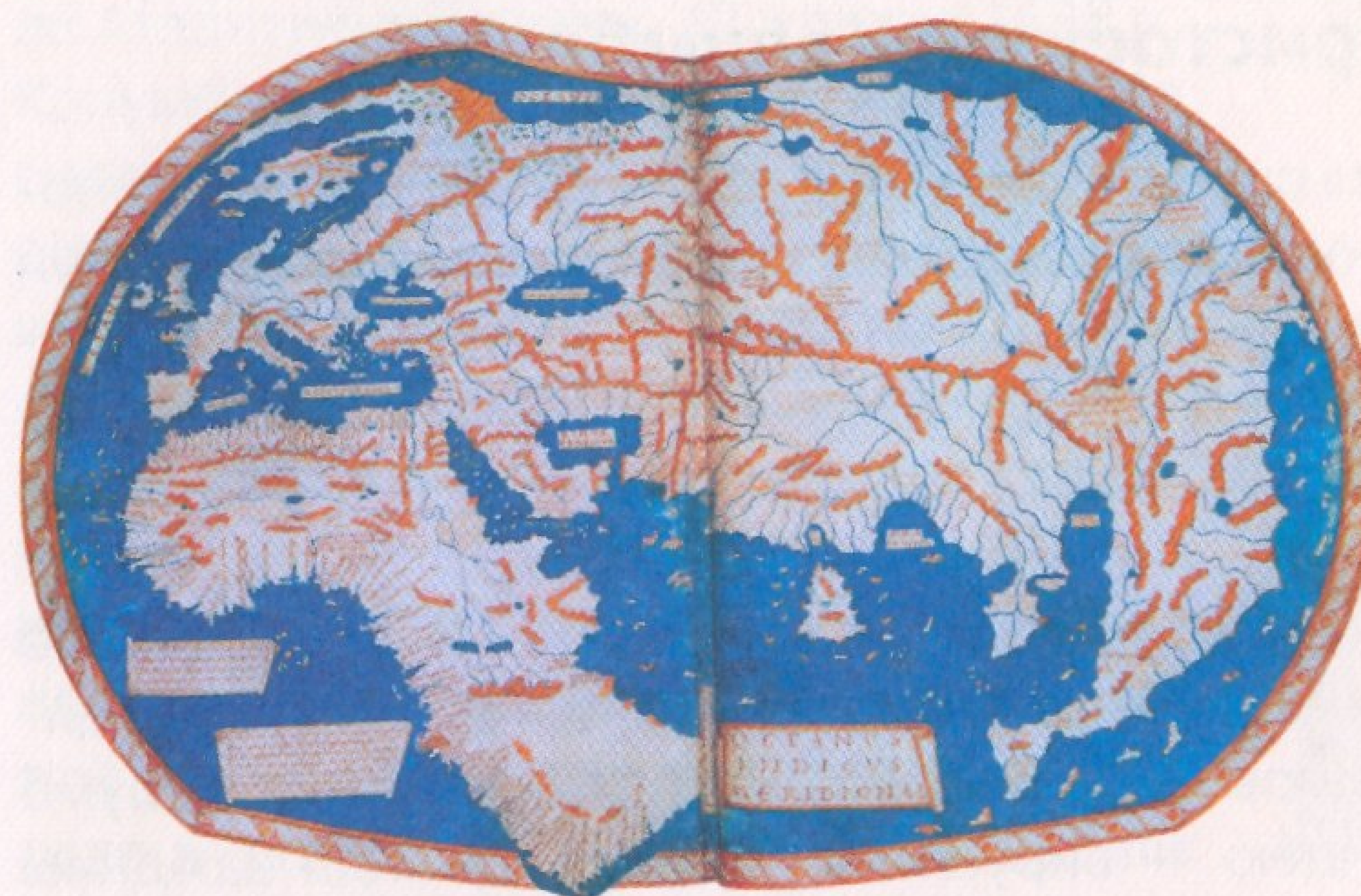
Відкриття Америки за 20 років до Колумба

У середині XV ст. король Португалії Альфонс V фінансував експедицію норвезьких капітанів-піратів — Дідріка Пайнінга та Ганса Пофорста на пошуки північного морського шляху до казково багатої Індії.

Негласним керівником цього таємного проекту був представник короля Португалії **Жуан Кортереал**. Про історію експедиції Кортереала в Америку достеменно нічого не відомо. Кораблі вийшли з Норвегії або Данії й спочатку рушили до Ісландії. Звідти вони пішли до Гренландії, та потім — у Новий Світ. Письмові свідчення про експедицію, які б підтверджували факт прибуття Кортереала до Америки у 1472 р., збереглися лише в більш пізніх джерелах.

Глобус М. Бехайма

Вирішальним доказом відкриття Кортереала вважається знаменитий **глобус Мартіна Бехайма** 1492 р. На ньому показано не лише Європу, але й землі на захід від Ісландії, які за деяких обставин можна вважати півостровом Нова

Мапа світу німецького картографа Г. Мартеллуса. 1498 р.

Шотландія, островом Ньюфаундленд і затокою Св. Лаврентія. Відомості про ці території він міг отримати від близького родича своєї дружини... того самого Кортереала, який на той час був губернатором одного з Азорських островів, де Бехайм мешкав чотири роки. Тож можна з упевненістю припустити, що вони багаторазово зустрічалися й картограф одержав дорогоцінну інформацію безпосередньо від мандрівника.

Відкриття Кортереала підтверджується й тим, що король Жуан II надав синам Кортереала Гашпару й Мігелу право на «острови й материк», відкриті їхнім батьком.

На початку XVI ст. Гашпар і Мігел вирушили на пошук цих земель, але безвісти зникли.

Мартін Бехайм (1459–1507) — німецький географ і мандрівник, довгий час перебував на португальській службі. Він є винахідником найстарішого зі збережених до наших днів глобуса.

Вест-Індія Христофора Колумба

У XV ст. в Європі сильно зріс попит на заморські товари, у першу чергу на прянощі, батьківщиною яких вважали Індію. Доступ до неї суходолом був закритий турками. Тож європейцям довелося шукати морський шлях. І головними суперниками у цьому змаганні стали Португалія та Іспанія.

Христофор Колумб народився в 1451 р. у Генуї, але багато років плавав на португальських суднах. Він був освіченою людиною, знав багато мов і захоплювався складанням мап. Колумб висунув сміливу ідею — вирушити з Європи до Індії західним морським шляхом. У 1485 р. після відмови португальського короля підтримати цей проект Колумб звернувся до іспанських монархів й добився організації експедиції.

У першій експедиції (1492–1493) взяло участь усього 90 людей на трьох невеликих суднах — **«Санта-Марія», «Пінта» і «Нінья»**. 3 серпня 1492 р. вони вирушили спочатку до Канарських островів, потім експедиція повернула на захід і перетнула Атлантичний океан. 12 жовтня 1492 р. Колумб висадився на одному з островів Багамського архіпелагу. Відкритий острів він назвав Сан-Сальвадор. Цей день вважається офіційною датою відкриття Америки.

Колумб оголосив відкриту землю володінням Іспанії

Пізніше Колумб впритул підходив до ще декількох Багамських островів, відкрив **острів Гаїті**, який він назвав **Еспаньйолою**, і частину північно-східного узбережжя Куби, де знайшов оточені обробленими полями селища. Там європейці звернули увагу на досі незнайомі культурні рослини — кукурудзу й картоплю, вперше побачили, як аборигени курять тютюн.

«Санта-Марія» — одна з трьох каравел Колумба

Друга експедиція (1493–1496), що вже складалася з 17 суднів з екіпажем 1,5–2,5 тис. осіб, відкрила острова Домініка, Гваделупа, острів Пуерто-Рико та ще близько двох десятків Малих Антильських островів.

Третя експедиція (1498–1500) відкрила острів Тринідад і знайшла дельту ріки Оріноко, започаткувавши освоєння Південної Америки, а **четверта (1502–1504)** досягла острова Мартиніка та Гондураської затоки.

У четвертій експедиції Колумб пройшов 2 тис. км Карибського узбережжя Центральної Америки.

Христофор Колумб так і не дізнався, що він відкрив для європейців новий материк. Найбільше географічне відкриття епохи не принесло йому багатства, а слава виявилася швидкоплинною.

Відкриття морського шляху до Індії

Вважали, що іспанські експедиції Колумба відкрили Західну Індію, і португальцям необхідно було поспішати, щоб встановити свої права на шлях до Індії Східної. Для цього в 1497 р. було споряджено ескадру для розвідки морського шляху з Португалії — навколо Африки — в Індію.

Португальські мореплавці знали, що південніше африканський континент відхиляється до сходу, адже в 1488 р. **Бартоломеу Діаш** доплив до південного краю Африки й навіть обігнув її. Керівником нової експедиції став придворний знатного походження **Васко да Гама**, якого особисто обрав король Мануель I. У розпорядження да Гами він надав кораблі: «Сан-Ґабріель», на якому Васко підняв адміральський прапор, «Сан-Рафаель» і легку швидкохідну каравелу «Берріу». Крім того, флотилію супроводжувало транспортне судно з припасами. Екіпаж складався з досвідчених моряків, серед яких були тлумачі, що володіли арабською та африканськими мовами.

Ескадра Васко да Гами

Васко да Гама

8 липня 1497 р. флотилія вийшла з Лісабона і через кілька тижнів обігнула мис Доброї Надії. В усті Замбезі човнам довелося зупинитися на ремонт. Далі на північ були території, які перебували під впливом арабів. Португальцям удалося знайти союзника — місцевого шейха, який надав їм надійного лоцмана на шляху до індійської гавані Калікут.

Мандрівники завантажили кораблі прянощами та коштовностями й вирушили додому. Зворотній шлях, який тривав майже рік, був вельми важким. До Португалії повернулося лише два кораблі, половина екіпажу загинула в сутичках з арабами і від цинги.

Так Васко да Гама відкрив морський шлях, яким аж до відкриття в 1869 р. Суецького каналу йшла вся торгівля Європи з країнами Індійського океану й Китаєм. Монополія у цій торгівлі належала Португалії, що дозволило їй понад століття утримувати статус найсильнішої морської держави.

Васко да Гама склав найдокладнішу характеристику африканського узбережжя, з якою за детальністю могла порівнятися лише «Африканська лоція» Британського адміралтейства XIX ст.

Італійський батько-засновник Британської імперії

Плавання **Джона Кабота** було першим серед великих подорожей, які зробили Англію «володаркою морів» і створили передумови для заснування Британської колоніальної імперії. Незважаючи на типове англійське ім'я, Джон Кабот не був уродженцем британських островів. Він був італійцем, а його справжнє ім'я — **Джованні Кабото**.

Кабото народився в Генуї в 1450 р. Моряк і купець, він подорожував на Близький Схід за індійськими товарами. Джованні знав, що найдорогоцінніший у ті часи товар, прянощі, надходить з якихось країн, розташованих дуже далеко, на північний схід від Індії. На той час **освіченим людям вже було добре відомо, що Земля має форму кулі**. Тож Кабото зробив логічний висновок, якщо «батьківщина прянощів» розташована на північному сході для індусів, то для європейців вона знаходиться на північно-му заході. Однак задумана ним подорож у пошуках нового шляху на батьківщині Джованні нікого не зацікавила, і запо-взятливий італієць на початку 1490-х рр. вирушив до Англії. Там він змінив своє ім'я і став Джоном Каботом.

Острів Ньюфаундленд

У 1496 р. англійський король видав йому патент на «право шукати, відкривати й досліджувати всякі острови, землі, держави язичників і невірних... і піднімати над ними англійський прапор».

У травні 1497 р. Кабот з командою всього з 18 людей вийшов з Бристоля на невеликому кораблі. Він тримав курс чітко на захід, трохи північніше 52° північної широти. Вранці 24 червня на обрії з'явився північний край острова Ньюфаундленд. В одній з найближчих гаваней Кабот висадився на березі й оголосив цю територію володінням англійського короля.

Точна копія судна Джона Кабота

Ньюфаундленд — це острів в Атлантичному океані біля північно-східного узбережжя Північної Америки.

Ще одне несподіване відкриття чекало експедицію Джона Кабота... у відкритому морі. Неподалік від материка мореплавцям зустрілися величезні косяки риби, переважно оселедців і тріски. Так було відкрито **Велику Ньюфаундлендську банку** — величезну за площею мілину в Атлантиці, один із найбагатших у світі районів рибальства.

Доходи Англії в XVII ст. від рибного лову біля Лабрадору й Ньюфаундленду перевищили доходи Іспанії в XVI ст. від вивозу індіанських скарбів. Риба принесла в 4 рази більший дохід.

Як Америка дістала свою назву?

Амеріго Веспуччі

На початку XVI ст. широкого розголосу набули листи **Амеріго Веспуччі**, в яких оповідь йшла про експедиції до Нового Світу, про природу південних країн, побут і звичаї індіанців. Ці листи, адресовані друзям автора, були опубліковані без відома Веспуччі. Тоді ж географ **Мартін Вальдземюллер** видав книгу, у якій на карті Західної півкулі було зображено Землю, що складалася з двох з'єднаних перешийком частин — «Невідомої Землі» та «Америки». Давши новому материку ім'я Амеріго Веспуччі, Вальдземюллер виходив з того, що Колумб досліджував Східну Азію, а Веспуччі відкрив новий материк, що простирається по обидва боки від екватора. Пізніше на картах **Герарда Меркатора** (1512–1594) уперше з'явилися слова «Північна Америка» і «Південна Америка». Так народилися назви материків Нового Світу.

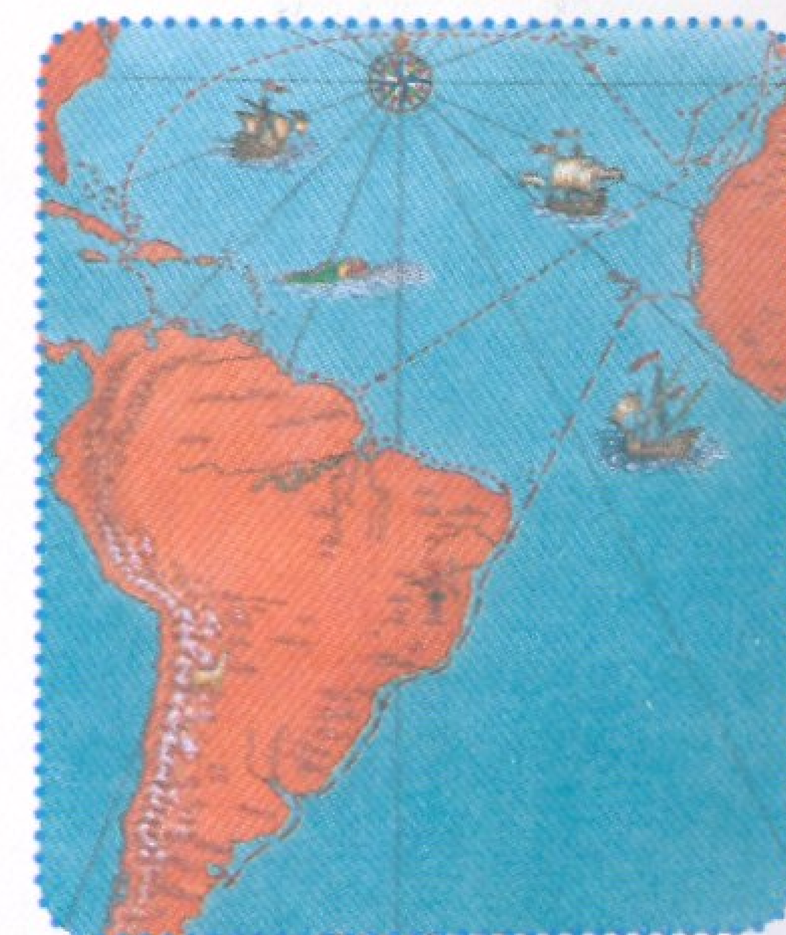
Хто ж такий був Амеріго Веспуччі? Він народився в 1454 р. у Флоренції, у службових справах перебрався до Севільї, а в 1499 р. він увійшов до складу експедиції під проводом **Алонсо де Охеди** до щойно відкритих Колумбом земель. Веспуччі розповідав, що в перше плавання вони вийшли у травні 1497 р. з Кадіса і через місяць досягли берега Центральної Америки поблизу затоки Гондурас. Потім вирушили вздовж звивистої берегової лінії. Мореплавці часто висаджувалися на берег, вимінюючи в індіанців золото на різні дрібнички. У жовтні 1498 р. експедиція повернулася до Іспанії.

Веспуччі обвинувачували в тому, що він незаслужено присвоїв славу першовідкривача Америки. Несправедливе обвинувачення! На цю славу Амеріго Веспуччі ніколи не претендував, вона знайшла його сама.

У наступному році кораблі другої експедиції рушили вздовж узбережжя Південної Америки. Подорожуючи, вони виявили дві річки, Амазонку та Пару. Веспуччі з декількома супутниками проплив по одній з річок на човнах 100 км. У своїх листах він яскраво описував непрохідний тропічний ліс уздовж берегів, побачених птахів і звірів. Потім вони обстежили океанське узбережжя й острів Тринідад. У червні 1500 р. мандрівники повернулися до Іспанії.

У 1501–1502 рр. Веспуччі брав участь у португальській експедиції до берегів Нового Світу, що складалася з трьох кораблів. Це було перше плавання **Гонсалу Куелью**. Веспуччі він попросив стати штурманом. Разом вони відкрили 2 тис. км узбережжя Південної Америки. Під час другого плавання Куелью (1503–1504), вже на шести суднах, Веспуччі командував каравелою. Біля відкритого ними острова Вознесіння три кораблі зникли безвісти, один затонув. Веспуччі самостійно прибув у бухту Тодуз-ус-Сантус і відправив на плоскогір'я загін, який заглибився всередину країни на 250 км. Плавання уздовж берегів Південної Америки дозволило Веспуччі визнати її новим материком. Саме Амеріго запропонував іменувати цей материк Новим Світом.

Маршрути Амеріго Веспуччі

Перша навколосвітня подорож: вихід у Тихий океан

Перше в історії людства навколосвітнє плавання здійснила іспанська флотилія, очолювана португальцем **Фернаном Магелланом**. Його справжнє ім'я **Фернан ді Магальяйнш**. Це плавання остаточно довело, що Земля має форму кулі.

Магеллан отримав непогану освіту, у тому числі з астрономії та навігації й у 20 років уперше вийшов у море. Його життєвий шлях був звичайним шляхом конкістадора — бої на узбережжі Східної Африки та в Індостані, морські битви з арабами. Посварившись із королем Португалії, Магеллан перебрався до Іспанії. Він переконав короля Іспанії Карлоса I у тому, що **Молуккські острови** (острови Прянощів) повинні належати саме Іспанії, а не Португалії. Дістатися до них він пропонував нібито добре відомою йому західною протокою.

Фернан Магеллан

У вересні 1519 р. флотилія з п'яти кораблів вирушила у подорож. Експедиція дісталася до узбережжя Південної Америки, але безуспішні пошуки проходу тривали до кінця березня, поки не почалися сильні холоди й буревії, які змусили відважних мореплавців зупинитися на зимівлю в Патагонії.

У жовтні 1520 р. кораблі знайшли-таки жадану протоку — звивистий і небезпечний шлях між численними островами. Моряки згадували, що там завжди з усіх чотирьох кінців світу дме північний вітер. Острови навколо мали вигляд пустих

«Він не вмів посміхатися, догоджати чи бути люб'язним, не міг захищати свої переконання... вдача Магеллана породжувала протидію», — повідомляв літописець експедиції Магеллана.

і безлюдних, але щоночі моряки бачили незліченні багаття. Тому архіпелаг дістав назву **Вогненна Земля**, а протоку, відкриту експедицією Магеллана, пізніше було названо **Магеллановою**.

Ситуація була складна — харчів майже не залишилося, але Магеллан був упевнений, що від Молуккських островів їх відокремлює морський перехід у якісь там 3–4 дні. І човни вирушили у дорогу невідомим європейцям величезним океаном, названим Магелланом за незвичайно спокійну погоду Тихим, — мореплавці потрапили туди під час штилю.

Плавання Тихим океаном тривало майже чотири місяці й супроводжувалося жахливими втратами. Нарешті пролунав довгоочікуваний крик: «Земля!» І незабаром перед мандрівниками постали Філіппіни.

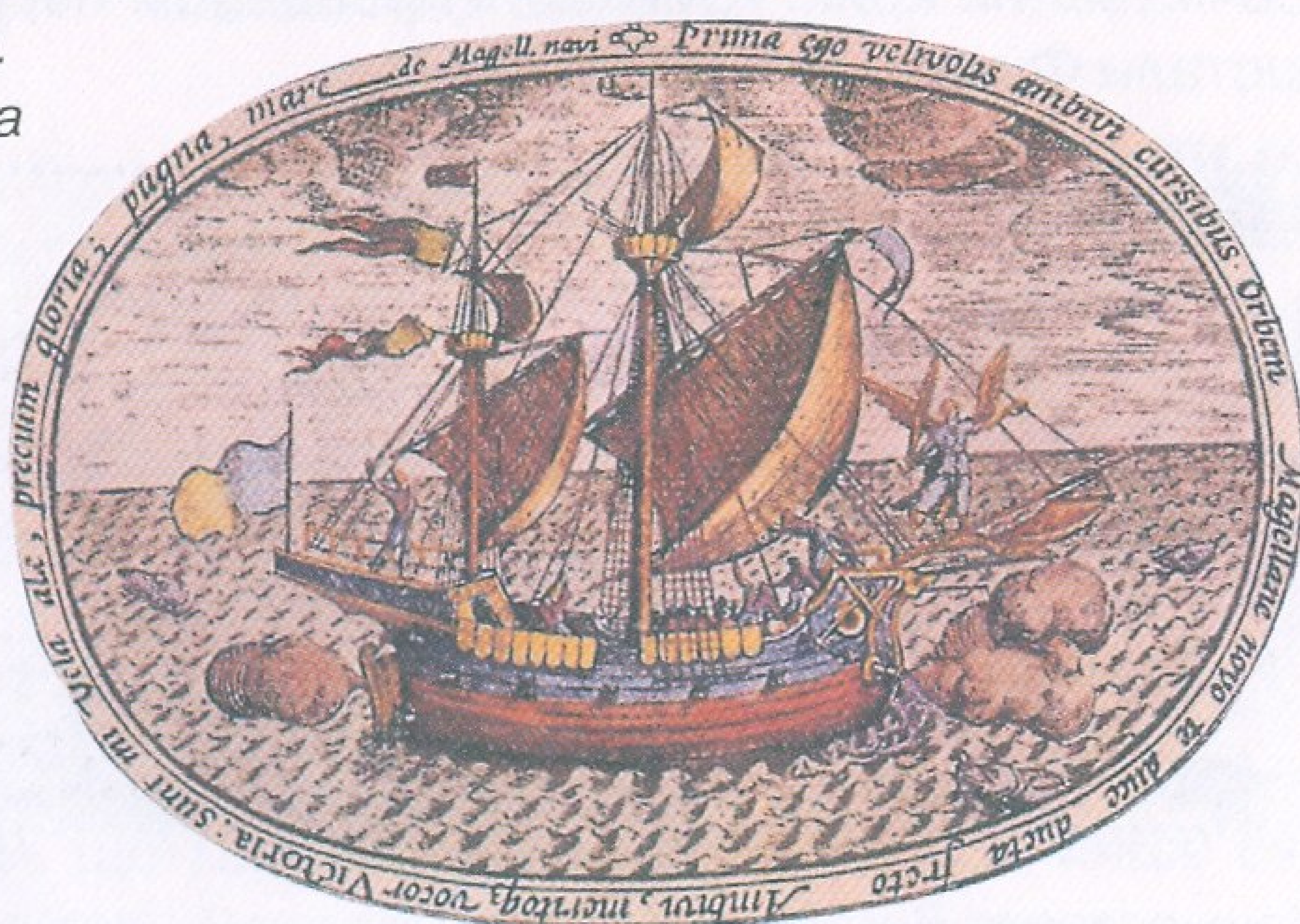
Мапа острова Вогненна Земля

Перша навколосвітня подорож: трагічний фінал

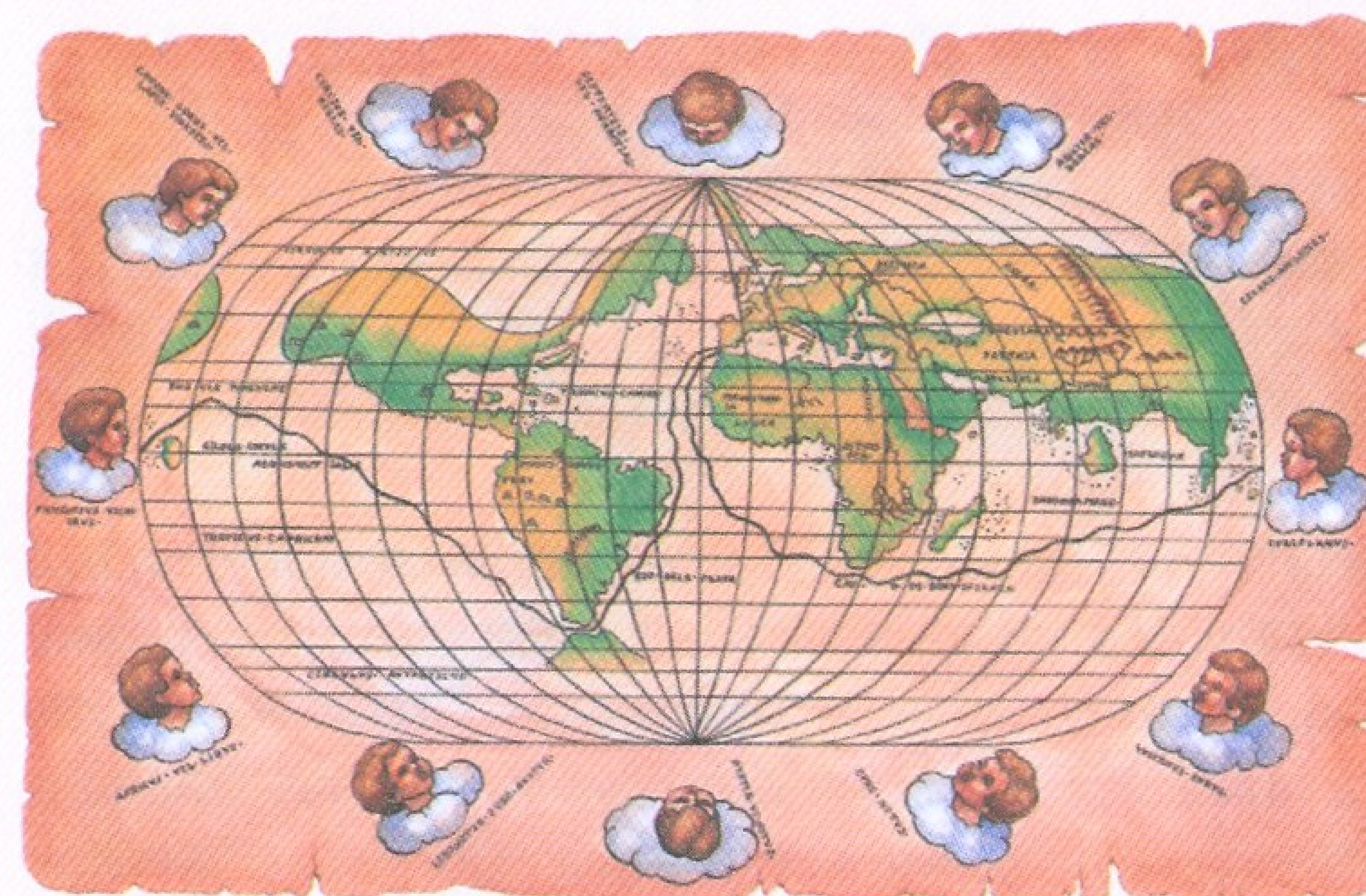
На відміну від таких конкістадорів, як Кортес і Пісарро, Магеллан прагнув приєднувати нові землі мирним шляхом. Сувора й безжальна людина, він підтримував у своїй флотилії залізну дисципліну, але жорстоким ніколи не був. Жодного разу він не порушив свого слова, навіть коли справа стосувалася язичників.

Для закріплення іспанського панування на Філіппінах оголосили першого з місцевих вождів, який прийняв християнство, — Хумабона, правителя великого острова Себу, — володарем усіх навколишніх островів. Магеллан обіцяв надати збройну допомогу, якщо хто-небудь посміє опиратися його владі. І відразу ж виникли ускладнення з Лапу-Лапу, вождем сусіднього крихітного острівця Мактан. Магеллан вирішив, що не лише володар Себу, але й вожді всіх островів повинні переконатися: вони мусять підкоритися іспанцям, а якщо ні, то кара буде жорстокою.

Уперше за всю подорож Магеллан повівся нелогічно. Його дії суперечили здоровому глузду та йшли урозріз із прямим наказом короля. Магеллан очолив безглузду сутичку й загинув у ній.

Корабель «Вікторія». Стародавня гравюра

Маршрут плавання Магеллана

Капітан єдиного вцілілого корабля **Себастьян Елькано** проклав курс антарктичними водами, щоб уникнути зустрічі з португальцями. У вересні 1522 р. він привів до Іспанії «Вікторію», навантажену прянощами, які повністю окупили подорож. Вісімнадцять напівмертвих і знесилених щасливців, які здійснили першу в історії навколосвітню подорож, із запаленими свічками пішли до церкви Санта-Марія де ла Вікторія. За глибоким переконанням літописця експедиції Піфагетти, дух Магеллана йшов поряд із ними.

«Він краще за всіх володів мистецтвом навігації, йому не було з кого брати приклад... Слава Магеллана переживе його», — так писав про Магеллана літописець навколосвітньої експедиції Антоніо Пігафетта.

Завоювання Мексики Кортесом

За стародавньою легендою, одного разу кочівники-ацтеки зустріли орла, який сидів на кактусі з гримучою змією у дзьобі. Це був знак від бога. На цьому місці й було в 1325 р. закладено столицю майбутньої імперії місто **Теночтитлан** (теперішній Мехіко).

На території сучасної Мексики розташовувалася могутня імперія ацтеків. На час відкриття Америки ацтеки володіли величезною територією, населеною 370 племенами. Скорені народи платили данину, з ними поводилися безжально, безліч бранців приносили в жертву кровожерливим богам. Нема нічого дивного, що малочисельний загін іспанців швидко знайшов собі безліч союзників.

Одним з найбільш шанованих богів ацтеків був **Кецалькоатль** (Пернатий змій). Згідно з легендами, цей світлошкірий бородатий (індіанці безбороді) бог, який приплив через море зі сходу, приніс людям знання: календар, математику, астрономію, уміння обробляти камінь і метал. Він навчив індіанців землеробству й ремеслам, показав їстівні й лікарські рослини, дав закони. Цей бог, на подив індіанців, не вимагав людських жертв.

Ернан Кортес

Кецалькоатль відплив на батьківщину, але обіцяв повернутися. Коли з'явилися конкістадори, одягнені у важкі обладунки, індіанці були вражені їхнім виглядом. Частина новоприбульців пересувалася верхи на конях. Ацтеки вперше побачили цих тварин. Світлошкірий ватажок воїнів, які керували величезними плаваючими будинками (кораблями), був прийнятий

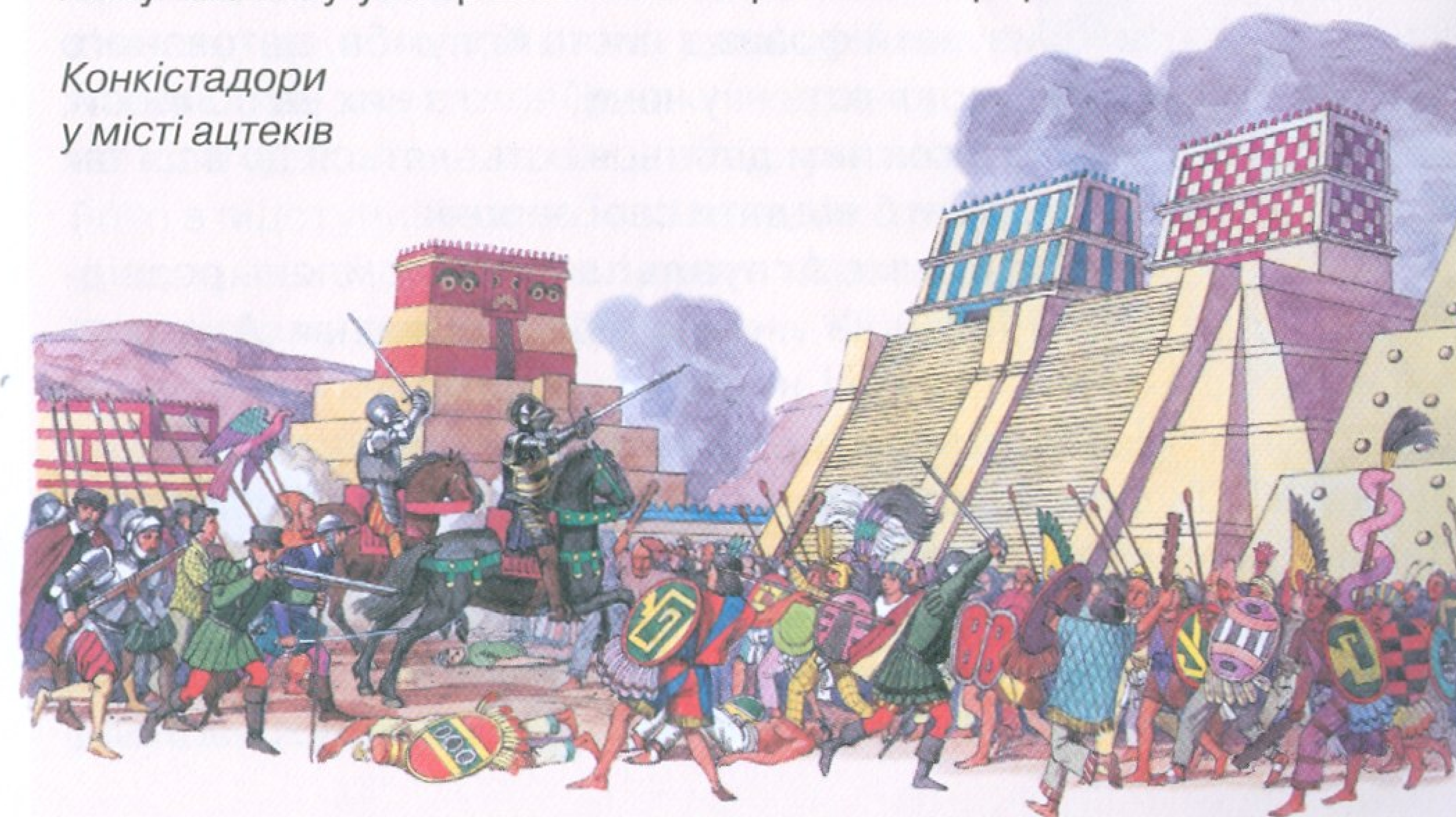

Конкістадори (від іспанського «завойовники») — учасники іспанських завойовницьких походів у Південну і Центральну Америку у період кінця XV–XVI ст.

за бога — Пернатого змія. Роль бога з успіхом зіграв **Ернан Кортес**, який очолював у 1519 р. експедицію, усього з 550 моряків-конкістадорів.

Слабкий і нерішучий імператор Монтесума, який звик до абсолютної влади й беззаперечного підкорення, намагався відкупитися від Кортеса, але чим більше золота одержували іспанці, тим більше розпалювалася їхня жадібність. Жорстокістю, підступництвом та постійними обманами Кортес усього за два роки підкорив Мексику. У ранзі генерал-капітана Мексики Кортес зробив ще два походи — у басейн річки Санта-Марія (1523) і до Гондурасу (1524–1525). А у 1535 р. він відкрив невелику частину узбережжя півострова Каліфорнія.

Конкістадори у місті ацтеків

Падіння великої імперії

Руїни одного з міст інків

П'ятсот років тому гігантська держава, яку за розмірами можна порівняти з Римською імперією, розкинулася від сучасних Еквадору до Чилі. Під владою імператора, Великого Інки, перебувало близько 12 млн індіанців. Ця держава виділялася на землях Нового Світу високим рівнем розвитку.

Терасоподібні поля інків, їх іригаційні споруди, що випередили століття, і досі використовуються індіанцями, які щороку збирають високі врожаї. Інки були талановитими хірургами й математиками, архітекторами й астрономами.

У XVI ст., коли сюди вдерлись конкістадори, місцеві мешканці зустріли їх привітно. Мешканців Нового Світу, і зокрема інків, може характеризувати фраза з листа Колумба, датованого 1493 р.: «Вони не відмовляють ні у чому, чого в них не попроси; навпаки, вони охоче з кожним діляться і ставляться до всіх так люб'язно, що готові були б віддати свої серця».

Останній імператор інків **Атауальпа** з повідомлень розвідки знав про всі дії іспанців і навіть про їхні плани. Але розвідники запевняли, що коні не бачать у темряві, що людина і кінь — то єдина істота, яка при падінні вже не здатна до бою, що аркебузи випускають лише громи, та й то лише двічі, а іспанські довгі сталеві шпаги зовсім непридатні для битви.

Неможливо пояснити, чому Атауальпа дав затягти себе до пастки. Але ввечері 16 листопада 1532 р. він з'явився на площі

Коли Пісарро приплив на узбережжя Нового Світу (територія сучасного Перу), з ним прибуло 200 піших воїнів і 27 коней. Однак у дорозі його армія значно поповнилася людьми, які були незадоволені пануванням інків.

Кахамарки в супроводі численного, щоправда беззбройного, почту, як того зажадав **Франсіско Пісарро** — проводир конкістадорів.

Жорстокий і підступний Пісарро підійшов до золотого паланкіна Атауальпи, схопив імператора за волосся й витягнув назовні. Іспанці накинулися на свиту імператора й за півгодини перебили майже всіх. Полонений Атауальпа погодився викупити свою волю, наповнивши кімнату, де його тримали, двічі сріблом і один раз золотом. Однак імператора не врятувало і це. Іспанці обвинуватили його в підступній змові, у «злочинах проти іспанської держави» і після короткого формального суду 29 серпня 1533 р. стратили.

До географічних відкриттів відносять відкриття Пісарро 1200 км тихоокеанського узбережжя Південної Америки від затоки Гуаякіль. Його посланці пройшли ще 700 км того ж морського узбережжя. Він приєднав до володінь Іспанії 1 млн км^2.

Кам'яна скульптура, що зображує одного з богів інків

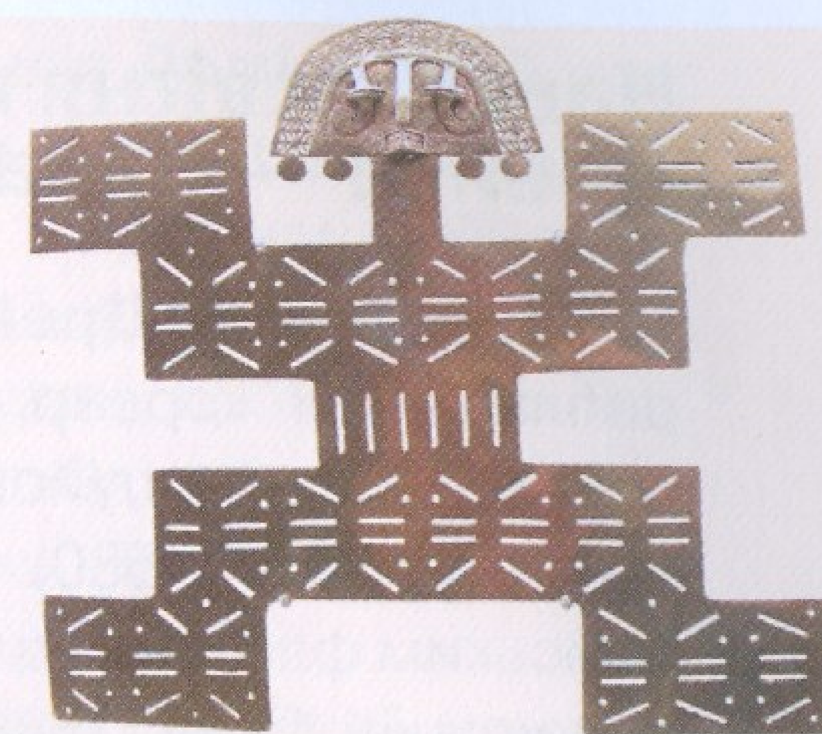
Пошуки Ельдорадо

Ельдорадо, від іспанського «золотий», — країна, багата на золото й коштовності, яку іспанські завойовники невпинно шукали у XVI–XVII ст. у Південній Америці (в основному в басейні річок Оріноко й Амазонки).

У 1535 р., коли іспанський конкістадор **Себастьян Белалькасар** підкорював північні племена інків (територія Еквадору і Колумбії), він почув розповідь про обряд, пов'язаний з обранням нового вождя. Майбутнього вождя обмазували глиною й обсипали золотим піском. «Золота» людина йшла до плоту, навантаженого золотом і смарагдами, допливала до середини озера і стрибала у воду. Коштовності опускалися на дно озера, а вождь випливав на поверхню вже без золотої «одежі». Якщо золотий пісок змивався повністю, значить боги схвалювали вождя.

Белалькасар відразу вирушив на пошуки країни, у якій після обрядів на дні озера залишаються незліченні скарби. Коли експедиція подолала Анди, від неї відокремилася й рушила на схід, у сельву, група авантюристів під проводом **Франсіско де Орельяни**. Саме їм належить найбільше відкриття, здійснене під час пошуків Ельдорадо: вони виявили величезну, але спокійну річку, яку назвали Амазонкою. Слідами Белалькасара та Орельяни вирушили інші конкістадори. Серед найзавзятіших був губернатор Тринідаду **Антоніо де Берріо**. Коли англійський адмірал **Уолтер Рейлі** захопив останнього у полон, той розповів усе, що знав.

Легендарне озеро Гуатавіта у Колумбії, як і раніше, зберігає скарби інків

Золотий виріб інків

Рейлі повів кораблі назад до Англії з твердим наміром повернутися й завоювати Ельдорадо. Але у 1603 р. померла англійська королева **Єлизавета І**, покровителька Рейлі. І його обвинуватили у державній зраді. Та король Яків І не поспішав виконувати смертний вирок.

Через 13 років король, якому були конче необхідні гроші, згадав про Ельдорадо. Адмірала Рейлі відправили в експедицію за золотом, але вона закінчилася невдачею, і в 1618 р. Уолтер Рейлі був страчений на подвір'ї Старого Вестмінстерського палацу. Країну казкових багатств так і не було знайдено.

Орельяна виявив на березі величної річки тубільське плем'я, жінки якого дуже влучно стріляли з лука. Згадавши давньогрецькі міфи про жінок-воїнів, він назвав цю річку Амазонкою.

Навколосвітня подорож Дрейка — «пірата королеви»

Френсіс Дрейк

Сер **Френсіс Дрейк**, англійський мореплавець і корсар, став першим англійцем, який здійснив навколосвітню подорож (1577–1580). Він командував англійським флотом під час розгрому в Гравелинській битві (1588) іспанського флоту — «Непереможної армади».

У листопаді 1577 р. англійська королева Єлизавета I відрядила Дрейка в експедицію до тихоокеанського узбережжя Америки. Офіційною метою подорожі було відкриття нових земель, зокрема Австралії. Насправді Дрейк повинен був робити набіги на тихоокеанські береги Іспанської Америки та награбувати якнайбільше іспанського золота.

Дрейк на чотирьох кораблях вийшов з Плімута. У квітні 1578 р. він досяг гирла Ла-Плати та, повільно просуваючись на південь, виявив зручну гавань на узбережжі Патагонії. Один із супутників Дрейка так охарактеризував патагонців: «Вони виявилися добродушними людьми й виявили стільки співчуття до нас, скільки ми ніколи не зустрічали й серед християн...»

У 12 років Дрейк улаштувався юнгою на торговельний корабель. Власник судна був дуже задоволений своїм юним учнем і перед смертю заповів йому корабель. Так уже у 18 років Дрейк став повноправним капітаном.

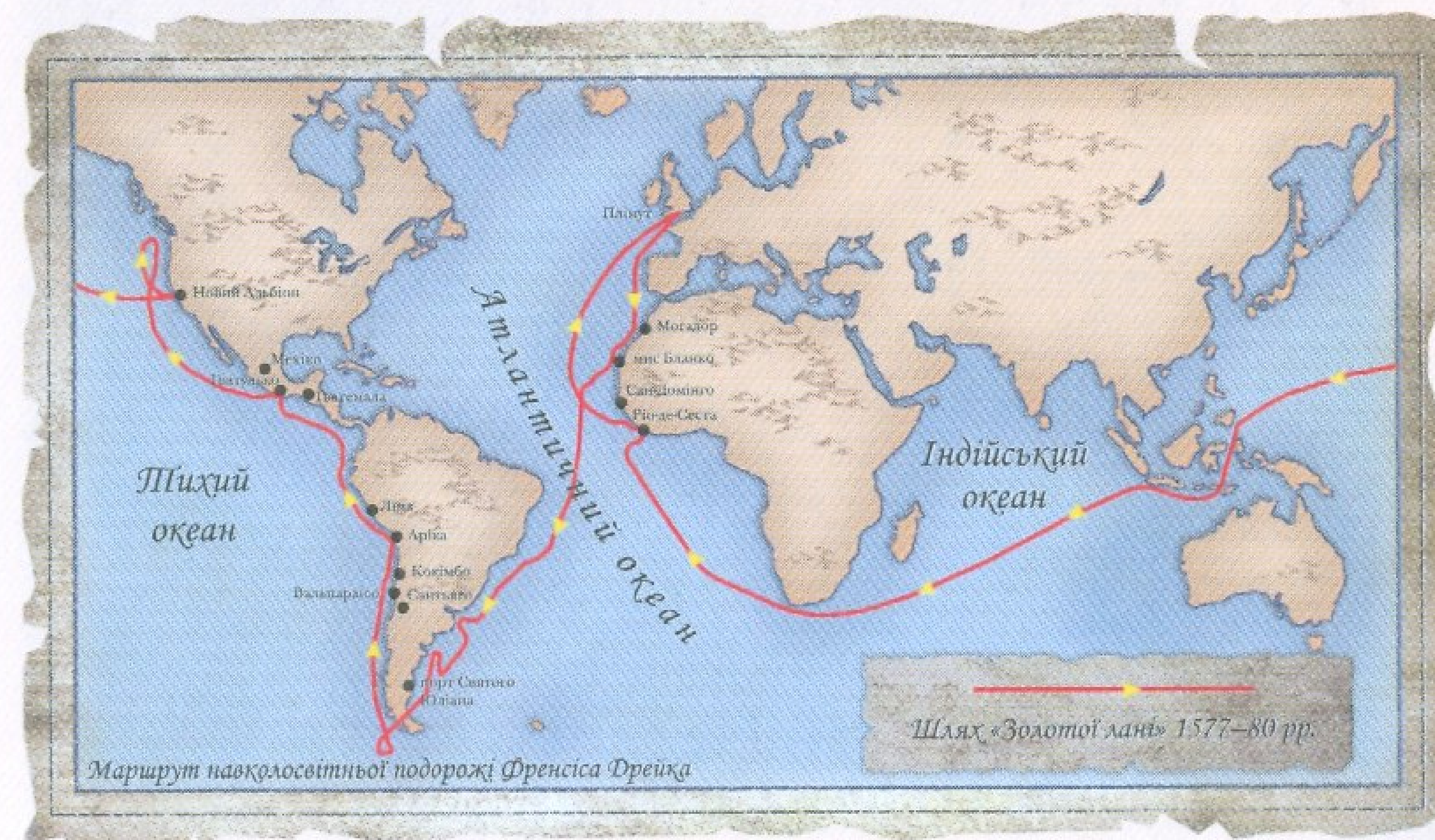

Коли через Магелланову протоку флотилія Дрейка пройшла до Тихого океану, почався жахливий шторм. Один корабель зник безвісти, інший, відкинутий бурею назад у протоку, вибрався в Атлантичний океан і повернувся до Англії, а третій довелося спалити раніше. **«Пелікан»**, єдине з усіх суден, пройшов до Тихого океану й був перейменований на **«Золоту лань»**. За два місяці його віднесло бурею далеко на південь. Наприкінці жовтня моряки виявили «найпівденніший острів Землі».

Відкриття вільного водного простору дало Дрейкові можливість довести, що Вогненна Земля — це не виступ таємничого південного материка, а архіпелаг, за яким простирається безмежне море.

Після відкриття **Антарктиди** широкий прохід між нею й Вогненною Землею назвали **протокою Дрейка**.

Дрейк пройшов уздовж тихоокеанського узбережжя, атакуючи іспанські порти. Після чого перетнув Тихий океан, вийшов до Молуккських островів і, обійшовши Африку, повернувся до Англії у вересні 1580 р. Він привіз скарбів на суму, що вдвічі перевищувала річний дохід Англії. За цю експедицію Дрейка визнали гідним лицарського звання.

Маршрут Френсіса Дрейка

Відкриття Австралії

Уже античні географи знали про кулясту форму Землі та припускали, що значну частину Південної півкулі повинна займати суша. Передбачуваний континент стали називати Невідомою Південною землею.

Після відкриття Васко да Гамою морського шляху навколо Африки в Індію португальці дісталися до Молуккських островів і вперше відвідали північно-західне узбережжя Австралії. У 1916 р. у західній Австралії, на березі Затоки Робак (18° південної широти), було знайдено каронади — невеликі бронзові гармати з португальською короною, відлиті не пізніше початку XVI ст., а також засекречені карти з нанесеними на них ділянками узбережжя материка. Очевидно, португальські судна до 1540 р. іноді підходили до північного й північно-східного берегів Австралії. Імовірно, це були хоча й багаторазові, але все ж випадкові плавання.

У грудні 1605 р. із західного узбережжя Південної Америки вирушила на захід іспанська експедиція, метою якої було знайти

У XVII ст. на мапах було зображено великий південний материк

Найбільший австралійський моноліт — скеля Айерс-Рок

міфічний південний материк. **Луїс Ваес Торрес** відкрив архіпелаг Нові Гебріди, уперше перетнув Коралове море і пройшов уздовж південного берега Нової Гвінеї, розгледівши при цьому на півдні північне узбережжя Австралії.

У 1642 р. голландський генерал-губернатор Вест-Індії (Карибські й Багамські острови) **Ван Дімен** відправив на пошуки південного материка експедицію зі 110 людей на двох суднах, поставивши на її чолі **Абеля Тасмана**. Тасман відкрив великий острів, шанобливо назвавши його Ван-Діменовою землею (зараз це Тасманія), а також Нову Зеландію, острови Фіджі й Тонга. Під час другої подорожі у 1644 р. він провів безперервну зйомку 4,7 тис. км північного узбережжя Австралії.

Через понад сто років південно-східне узбережжя материка досліджував знаменитий капітан Кук і оголосив його британським володінням, назвавши Новим Південним Уельсом.

У 1786 р. в Англії було вирішено колонізувати відкриту капітаном Джеймсом Куком країну і для початку за пропозицією англійського натураліста Джозефа Банкса висилати туди злочинців.

Англо-французькі переділи Північної Америки

У 1533 р. французький король **Франциск І** добився від римського Папи рішення про те, що поділ земель Північної Америки між Португалією й Іспанією від 1493 року діє лише відносно вже відкритих земель. Отримавши свободу дій, Франція почала активно завойовувати колонії.

У 1534 р. француз **Жак Картьє** започаткував французьку колонізацію Північної Америки. Він відкрив затоку Св. Лаврентія й острів Принца-Едуарда, висадився на узбережжі (згодом канадському) і піднявся річкою Св. Лаврентія. Картьє дав ім'я Монреаль (Королівська гора) місцю, що вразило його своєї мальовничістю. Саме там з невеличкого індіанського поселення пізніше виросло місто Монреаль.

Жак Картьє

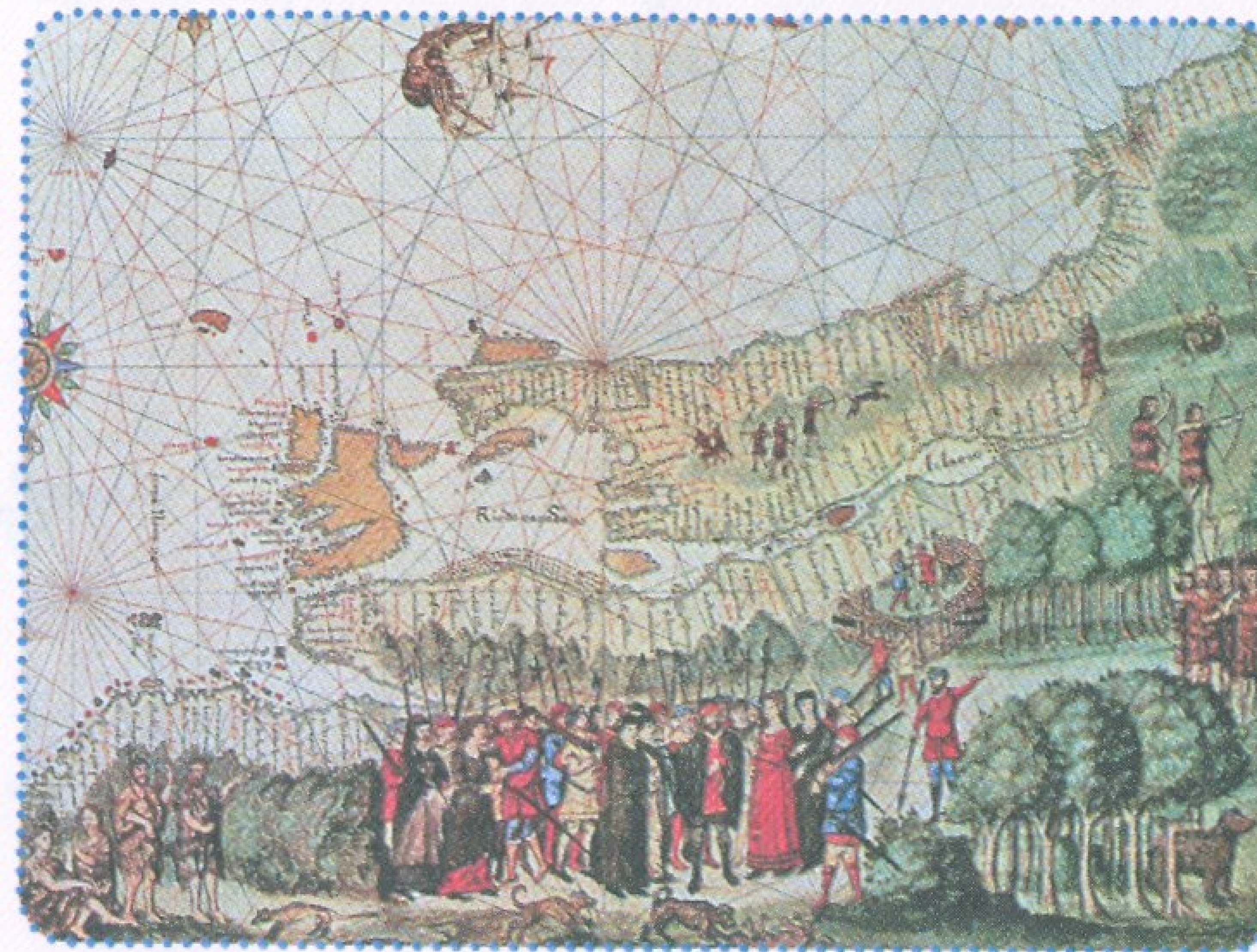
Однак невдовзі ініціатива перейшла до рук англійців, які в 1583 р. заснували на Ньюфаундленді форт Сент-Джон. У 1584 р. англійці спробували облаштуватися на східному узбережжі сучасних США, але через постійні напади як індіанців, так і іспанців вимушені були призупинити колонізацію.

Англійські поселення на території півночі та півдня сучасних США з'явилися на початку XVII ст. Колоністи на трьох кораблях після важкого, майже п'ятимісячного плавання, під час якого від голоду та хвороб загинуло декілька десятків чоловік, у травні 1607 р. дісталися Чезапікської затоки. Тут вони побудували дерев'яний форт, названий на честь короля, а пізніше перейменований на Джеймстаун. **Французи в 1608 р. заснували свою першу колонію в Північній Америці, заклавши фортецю Квебек.** Нова Франція наприкінці XVII ст. займала набагато більшу площу, ніж Нова Англія, та французи зробили фатальну помилку. Вони посварилися з наймогутнішою групою індіанців Шість Народів — ірокезами. У підсумку в 1684 р. ірокези уклали союз з англійцями.

Активну участь у війні за колонії за обидві сторони брали різні племена індіанців. Часто від їхніх дій та рішень залежало, хто залишиться на тутешній землі — французи чи англійці.

Війна за колонії в Північній Америці між англійцями та французами завершилася перемогою Англії.

На стародавній мапі зображені Жак Картьє і французькі колоністи

Російські першопрохідники

Російські першопрохідники — відважні мандрівники, які що не століття, то відкривали нові землі й нові торговельні шляхи. До XIX ст. білими плямами на мапі залишалися найнедоступніші куточки Землі. Часто заслуга їх відкриття належала російським мандрівникам.

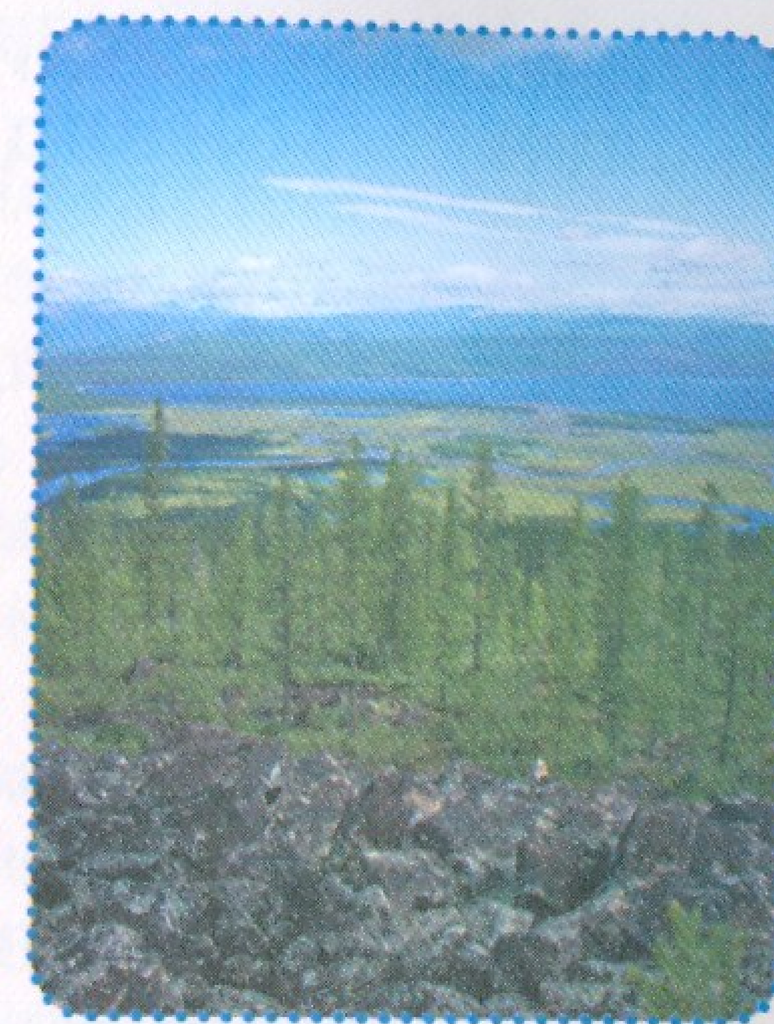
Отаман Єрмак — підкорювач Сибіру

У 1555 р. підкорився Москві й обіцяв щорічно платити данину в 1000 соболів «князь усієї землі Сибірської» — хан Єдігер. Але невдовзі Єдігера замінив Кучум, головною ставкою якого було «місто Сибір». До 1554–1556 рр. серед титулів царя **Івана IV** був і такий: **«государ сибірських земель»**, тобто деякі області Сибіру вже тоді платили данину Москві. Але лише після походу **Єрмака** Сибір визнав владу царя.

У 1582 р. козаки під проводом Єрмака завдали поразки війську сибірського хана Кучума

Пермська земля на захід від Уралу належала Русі, її освоювали **Строганови**. Їхня торгівельна діяльність у Західному Сибіру й на Уралі була вельми грабіжницькою, унаслідок чого почалося повстання мансі, підтримане ханом Кучумом. Запалали села і слобідки Строганових, що і змусило їх звернутися до козаків. Єрмак був отаманом козаків, з 1579 р. він служив братам Строгановим.

Безкрайні простори Сибіру

Козаки побудували великі човни («добрі струги»), що піднімали по 20 людей із припасами, і багато малих. Похід Єрмак почав 1 вересня 1582 р. Козаки поспішали: лише стрімке пересування й несподіваний напад гарантували їм успіх, адже на кожного з них припадало по 10–15 досвідчених воїнів Кучума.

Рішучий бій розігрався на березі Іртиша. Козаки розбили загони Кучума й увійшли до спорожнілого «міста Сибір». Незабаром ханти, а за ними місцеві татари й інші привезли в дарунок завойовникам хутро і їстівні припаси, переважно рибу. Єрмак привітно зустрічав усіх, обіцяючи захищати від ворогів, у першу чергу від Кучума. Народи Сибіру були обкладені щорічною податтю — ясаком.

Помітну роль у просуванні росіян за Урал і у приєднанні Західного Сибіру відіграли купці Строганови, які торгували хутром. У XVI ст. один з них, Оника, почав розширювати свої володіння на схід.

Данець на російській службі. Командор Беринг

Вітус Беринг

Вітус Беринг народився в 1681 р. у данському місті Хорсенс, у 1703 р. став на російську службу і служив у російському флоті з часів Північної війни, брав участь у війні з Туреччиною.

Одним з великих починань царя **Петра I** стало вивчення географії Росії й суміжних територій. Він вирішив відправити експедицію на пошуки узбережжя Північної Америки, що, як він уважав, розташоване неподалік від Камчатки або навіть з'єднується з Азією, і поставив на її чолі Вітуса Беринга.

Перша Камчатська експедиція в 1728 р. вийшла в Чукотське море (одне з морів Північного Льодовитого океану поблизу берегів Азії й Північної Америки), після чого вона повернула назад, оскільки Беринг довів, що азіатське й північноамериканське узбережжя не поєднані між собою. Згодом кораблі обігнули з півдня Камчатку, відкривши Камчатську затоку та Авачинську губу.

Дослідники нанесли на карту близько 2500 км берегової лінії Північно-Східної Азії. Уздовж частини узбережжя були відзначені високі гори, навіть улітку вкриті снігом. Ці гори в багатьох місцях неприступною стіною підступали до моря. Експедиція також проводила заміри глибин.

Іменем капітан-командора Беринга названо острів, пролив і море на півночі Тихого океану. Північно-східну частину Сибіру, Чукотку й Аляску іноді називають загальним терміном Берингія.

Під час **Другої Камчатської експедиції Вітус Беринг і Олексій Чириков** у 1740 р. на двох пакетботах, **«Святий Петро»** і **«Святий Павло»**, вийшли з Охотська до східного узбережжя Камчатки. На цьому місці було закладене поселення, яке згодом перетворилося на столицю Камчатки — місто Петропавловськ-Камчатський.

4 червня 1741 р. **Беринг і Чириков першими серед європейців вийшли до північно-західних берегів Америки**. Але незабаром їхні кораблі потрапили у бурю. Загубившись, Чириков відразу повернув назад до Камчатки. Вже старе і крихке судно Беринга перетворилося на іграшку поривчастого вітру, і «Святого Петра» прибило до острова Авача (тепер Беринг). Брак їжі, хвороби й холод звели у могилу більшу частину команди і самого Беринга, який помер 8 грудня 1741 р.

Берингова протока

Російське відкриття Америки

У липні 1741 р. під час Другої Камчатської експедиції кораблі російського флоту «Святий Петро» і «Святий Павло» під керівництвом капітан-командора Вітуса Беринга й капітана Олексія Чирикова першими з європейців дісталися берегів Аляски, описали відкриті землі та склали мапу.

Улітку 1784 р. на Алеутських островах висадилася експедиція під командуванням мореплавця й купця **Григорія Івановича Шеліхова**. Того ж року він заснував на острові Кадьяк постійне російське поселення, що на 20 років стало центром Російської Америки. Назва **Російська Америка** виникла після експедиції В. Беринга та О. Чирикова у 1741 р., а також унаслідок численних морських походів російських промисловців і мореплавців у північній частині Тихого океану.

У 1786 р. Шеліхов відвідав Курильські острови, зібравши про них докладні відомості. Результати досліджень він виклав у звіті «Російського купця іменитого рильського громадянина Григорія Шеліхова перші мандри з 1783 по 1787 рік з Охотська Східним

Аляска — півострів на північному заході Північної Америки

Алеутські острови — архіпелаг на півночі Тихого океану

океаном до Американських берегів» (1791). Мореплавець помер в Іркутську, де йому встановлено пам'ятник з висіченими на ньому віршами Г. Р. Державіна: «Колумб тут російський похований...». У 1799 р. Шеліхов разом з **Миколою Петровичем Рєзановим** заснував Російсько-американську компанію, яка займалася полюванням на каланів і торгівлею їхнім хутром, засновувала нові поселення й факторії. З 1808 р. столицею Російської Америки став Новоархангельськ.

Найпівденнішою місцевістю в Америці, на якій влаштувалися російські колоністи, був Форт-Росс за 80 км на північ від Сан-Франциско.

Подальшому просуванню на південь перешкодили іспанські, а потім і мексиканські колоністи. У 1841 р. Форт-Росс було продано громадянинові Мексики Джону Саттеру. А у 1867 р. США викупили в Росії Аляску за 7 млн 200 тис. доларів.

Російська Америка — неофіційна назва російських володінь у XVIII–XIX ст. (до 1867 р.) на Алясці, Алеутських островах, на північно-західному узбережжі Північної Америки до 54°40' пн. ш.

Перша російська навколосвітня подорож

Першу російську навколосвітню експедицію було організовано з метою встановлення торговельних контактів з Китаєм і Японією та пошуку шляхів доставки вантажів у російські володіння у Північній Америці й на Далекому Сході.

Очолив експедицію російський мореплавець **Іван Федорович Крузенштерн**. Раніше він служив на британському флоті, де й отримав необхідний досвід. Він побував у Китаї й Індії, познайомився з англійськими володіннями в Америці. Повернувшись до Росії, він подав імператорові Павлу I свій проект навколосвітнього плавання, який підтримали лише після сходження на престол Олександра I.

Плавання кораблів **«Надія» під командуванням І. Ф. Крузенштерна й «Нева» під командуванням Ю. Ф. Лисянського** тривало три роки (1803–1806), як і більшість навколосвітніх плавань того часу. Частину шляху кораблі пройшли різними маршрутами. Потім капітани склали докладні описи своїх походів.

Іван Федорович Крузенштерн

Команда «Надії» складалася з 58 осіб, «Неви» — з 47. Вони були відібрані з численних добровольців. Експедиція мала найдосконаліші на той час астрономічні, фізичні й навігаційні прилади. До її складу були включені астроном І. Горнер, натуралісти В. Тілезіус фон Тіленау та Г. Ландсдорф. На «Надії» перебував М. П. Рєзанов, один з директорів-засновників Російсько-американської компанії. Завдання експедиції було складним: перетнути два океани, обігнути небезпечний мис Горн, що славився своїми бурями, піднятися до 60° пн. ш., відвідати низку маловивчених берегів.

Юрій Федорович Лисянський

Першу частину шляху до Англії, а потім через Атлантичний океан в обхід мису Горн кораблі здійснили разом, потім від Сандвічевих (Гавайських) островів «Надія» попрямувала до Японії та Камчатки, а «Нева» — у Російську Америку. Зустрівшись у районі Південного Китаю, обидва кораблі вирушили до Росії, повз мис Доброї Надії.

За час подорожі було зібрано цінні ботанічні, зоологічні й етнографічні колекції, проводилися астрономічні, метеорологічні й океанографічні спостереження. У 1809–1812 рр. І. Ф. Крузенштерн видав три томи своєї «Подорожі навколо світу...». Ця праця, перекладена багатьма мовами, відразу ж стала загальновизнаною. У 1913 р. вийшов «Атлас до подорожі навколо світу капітана Крузенштерна». Пізніше Крузенштерн опублікував «Атлас Південного моря» з численними примітками. У 1845 р. І. Ф. Крузенштерн став одним із засновників Російського географічного товариства.

Численні спостереження морських течій, дослідження температури та щільності води, що проводилися на кораблях «Надія» і «Нева», дали поштовх до розвитку нової науки — океанографії.

Російські першовідкривачі південного материка

На початку 1819 р. імператор Олександр I схвалив пропозицію спорядити російську експедицію на пошуки південного материка. Експедицією командував капітан шлюпа «Восток» **Фадей Фадейович Беллінсгаузен**. Капітаном шлюпа «Мирний» був **Михайло Петрович Лазарєв**.

Кораблі російської експедиції в січні 1820 р. дісталися «величного льоду надзвичайної висоти». Тоді Беллінсгаузен повів кораблі на схід, при кожній нагоді намагаючись просунутися якнайдалі на південь.

Наприкінці січня 1820 р., уперше після англійського капітана Джеймса Кука в 1773 р., він перетнув **Південне полярне коло**. Згодом кораблі підійшли на відстань всього 36 км від узбережжя Антарктиди. За ясної погоди й чистого неба з обох кораблів побачили на обрії надзвичайно високий мис, який з'єднувався вузьким перешийком з ланцюгом невисоких гір. Цей гористий берег простягався на південь аж за горизонт. Беллінсгаузен назвав цю землю Берегом Олександра I, але не зміг пробитися до берега через суцільну кригу. Якби він спустив човен і дістався до перешийка, то росіяни могли б першими ступити на землю Антарктиди. Але Беллінсгаузен повернув кораблі на схід — до протоки Дрейка.

Фадей Фадейович Беллінсгаузен

Михайло Петрович Лазарєв

Ф. Ф. Беллінсгаузен у складі екіпажу «Надія» здійснив перше в історії російського флоту навколосвітнє плавання. Пізніше М. П. Лазарєв здійснив навколосвітню подорож у ранзі капітана корабля «Суворов».

Але хто ж таки першим побачив береги Антарктиди? Англійці вважають, що це був капітан **Едвард Брансфілд**, американці кажуть про китобоя **Натаніеля Палмера**, але більшість експертів віддає пріоритет російським мореплавцям **Беллінсгаузену** й **Лазарєву**.

Шлюпи «Восток» і «Мирний» біля берегів Антарктиди

Дослідження Тянь-Шаню П. П. Семеновим

Петро Петрович Семенов-Тян-Шанський

Тянь-Шань — гірська система в Середній і Центральній Азії. Першим європейським ученим-дослідником, який зміг дістатися до Центрального Тянь-Шаню, був **Петро Петрович Семенов**. З 1856 р. він здійснив цілу низку найскладніших експедицій у цей район і за свій науковий подвиг одержав право іменуватися Тян-Шанським.

Ще в 1853 р. Семенов вирішив побувати у загадковому Тянь-Шані. Російське Міністерство закордонних справ ретельно оберігало азіатські країни «від вторгнення географічної науки», та вченому все ж вдалося отримати дозвіл відвідати Алтай та Киргизький степ.

У 1856 р. із Семипалатинська Семенов дійшов до озера Балхаш, яке разом зі своїм «відсохлим краєм», озером Ала-Коль, відділяє системи центральноазіатських хребтів від одноманітного киргизького степу. На південний схід від Балхашу Семенов побачив «сліпуче виблискуючий... вічними снігами» ланцюг високих гір, що простирався на південний захід, і назвав його Джунгарським Алатау. За цим хребтом починалася «низька та спекотлива» долина річки Ілі. Пройшовши її, він дістався до міста Вірного (тепер це казахське місто Алмати).

Російський учений В. А. Обручев, автор книг «Плутонія» та «Земля Санникова», першим встановив, що Центральна Азія — прадавня гірська область, зруйнована часом, що ніколи не покривалася морем.

Того ж року дослідник вийшов до озера Іссик-Куль: «З півдня весь... синій басейн Іссик-Кулю... замкнений безперервним ланцюгом сніжних велетнів», — так описував свої враження Семенов. Це був його «заповітний Тянь-Шань» — хребет Терскей-Ала-Тоо (гірський хребет у Західному Тянь-Шані).

З перевалу на Терскей-Ала-Тоо він милувався казковим пейзажем. Перед ним «височів найвеличніший з коли-небудь бачених... гірських хребтів. Він увесь, від верху до низу, складався зі сніжних велетнів... І саме посередині... височіла одна, білосніжна гостра піраміда, що чітко виділялася завдяки своїй колосальній висоті...» — **Хан-Тенгрі**, яку довгий час вважали найвищою вершиною (6995 м) Тянь-Шаню. Спустившись у долину річки Сари-Джаз, Семенов пройшов до її верхів'їв, де відкрив величезні льодовики, а потім повернувся до Вірного.

Тянь-Шань

Дослідник Центральної Азії М. М. Пржевальський

Микола Михайлович Пржевальський увійшов в історію як один з найвидатніших мандрівників. Загальна довжина його робочих маршрутів Центральною Азією сягає понад 30 тис. км. Завдяки його відкриттям докорінно змінилися погляди вчених на географію Центральної Азії.

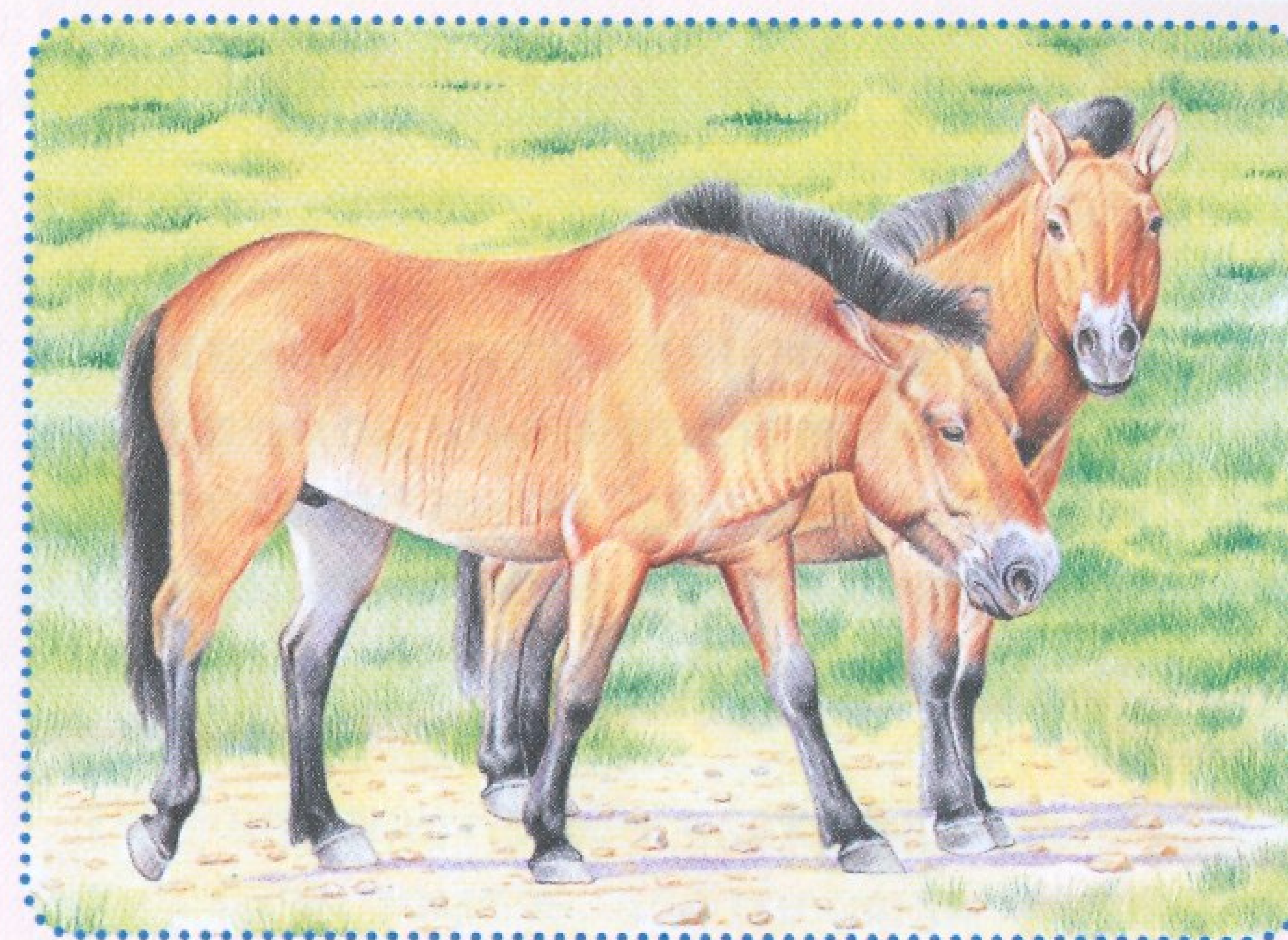

Микола Михайлович Пржевальський

Народився майбутній мандрівник у 1839 р. у Смоленській губернії. Після закінчення гімназії Пржевальський пішов на військову службу. Обіймаючи посаду викладача історії й географії у Варшавському юнкерському училищі, Пржевальський ретельно вивчав історію подорожей, знайомився із зоологією та ботанікою, склав підручник географії. Уже в 1864 р. його було обрано дійсним членом Російського географічного товариства.

У 1870 р. Російське географічне товариство організувало експедицію до Центральної Азії. Пустелями й горами **Монголії** та **Китаю** керівник експедиції Пржевальський пройшов понад 11 800 км. Він склав детальні характеристики пустель Гобі, Ордос і Алашань, високогірних районів північного Тибету, Цайдамської улоговини. Також він уперше наніс на карту Центральної Азії понад двадцять хребтів, сім великих і декілька маленьких озер. **Він першим з європейців проникнув у глибинну область північного Тибету.**

Невдовзі Пржевальський розпочав другу подорож. Її шлях пролягав через Тянь-Шань і річку Тарим до озера Лобнор. У третю подорож мандрівник вирушив у 1879 р. через хребти Нань-Шаню у Тибет і вийшов у долину Блакитної ріки. Під час цієї подорожі він описав раніше невідомий науці вид коня, названий потім на його честь конем Пржевальського.

Кінь Пржевальського. Вид, відкритий у 1879 р. у Центральній Азії

У 1883–1886 рр. відбулася його четверта подорож: він пройшов у Тибет, потім досліджував джерела Жовтої ріки, а звідти попрямував у місто Каракол (нині Пржевальськ). У 1888 р. Пржевальський вийшов через Самарканд до російсько-китайського кордону, де під час полювання випив річкової води й захворів на черевний тиф. Незабаром він помер. Великого мандрівника поховали на березі **озера Іссик-Куль**. Російське географічне товариство заснувало золоту медаль імені М. М. Пржевальського.

М. М. Пржевальський знайшов шлях до Лхаси — історичної столиці Тибету. Але йому не дозволили наблизитися до неї: поширилася чутка, що його загін було послано, щоб викрасти правителя Тибету Далай-ламу.

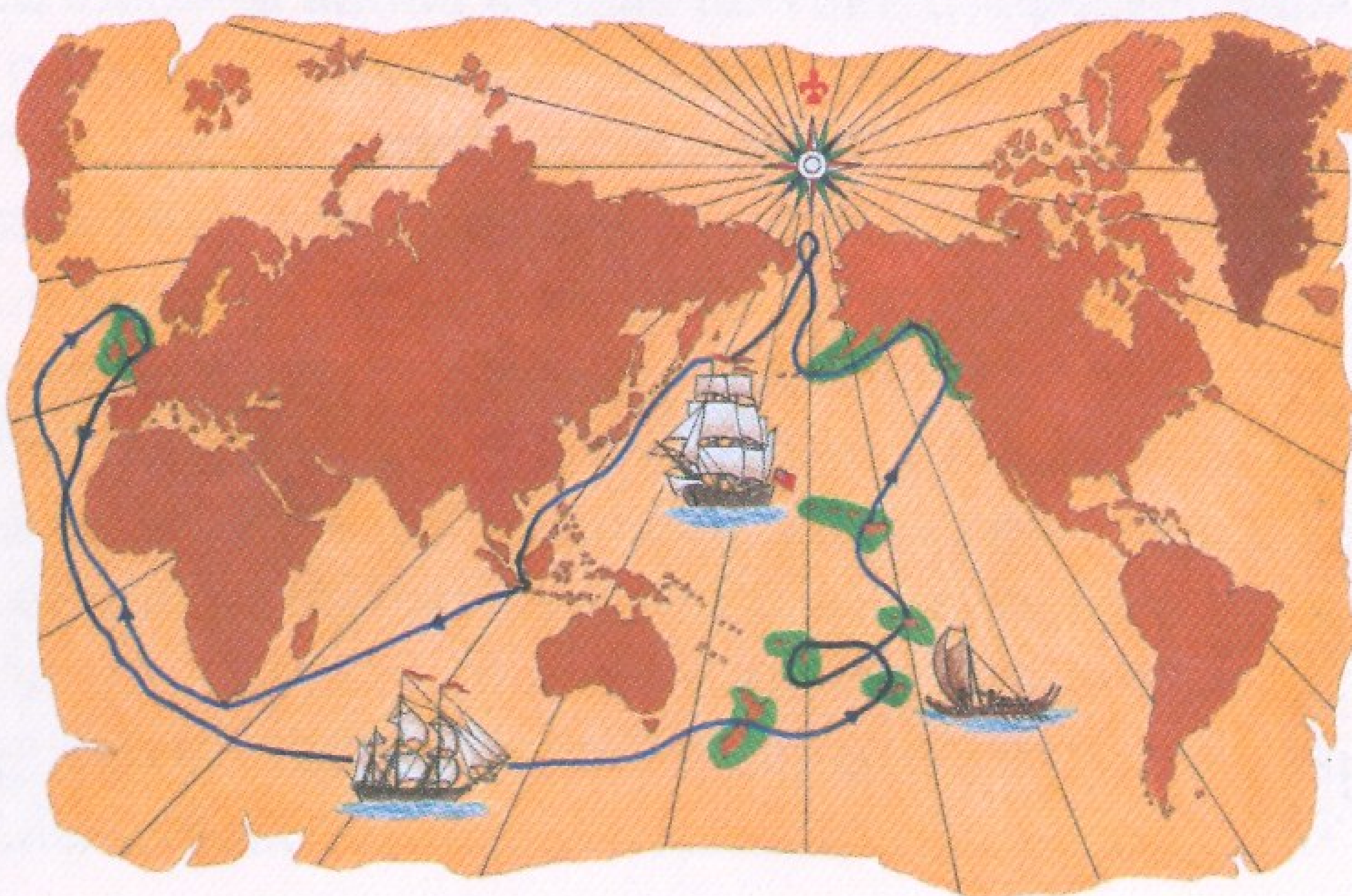
Західноєвропейські мандрівники. XVIII–XIX ст.

У цей період усе частіше до освоєння нових земель поряд з іспанцями, португальцями й італійцями долучаються англійці, французи, німці, голландці. Вони безстрашно борознять води океанів, проникують у внутрішні області материків...

Великий мандрівник Джеймс Кук

Шотландець **Джеймс Кук** народився в 1728 р. у родині батрака. Він мав неабиякі здібності й сильний характер, самостійно вивчив математику, навігацію й добився таких успіхів, що йому запропонували місце капітана торговельного судна. Але юнак відмовився від почесної пропозиції й пішов на службу простим матросом у королівський флот.

Уже через два роки Кук став капітаном і вирушив до Північної Америки, де тривала англійська війна з Францією за Канаду. Кук настільки блискуче впорався зі своїми завданнями, що його поставили на чолі наукової експедиції в Тихий океан на кораблі **«Індевор»**. Найважливішим його завданням був пошук таємничого **південного материка**.

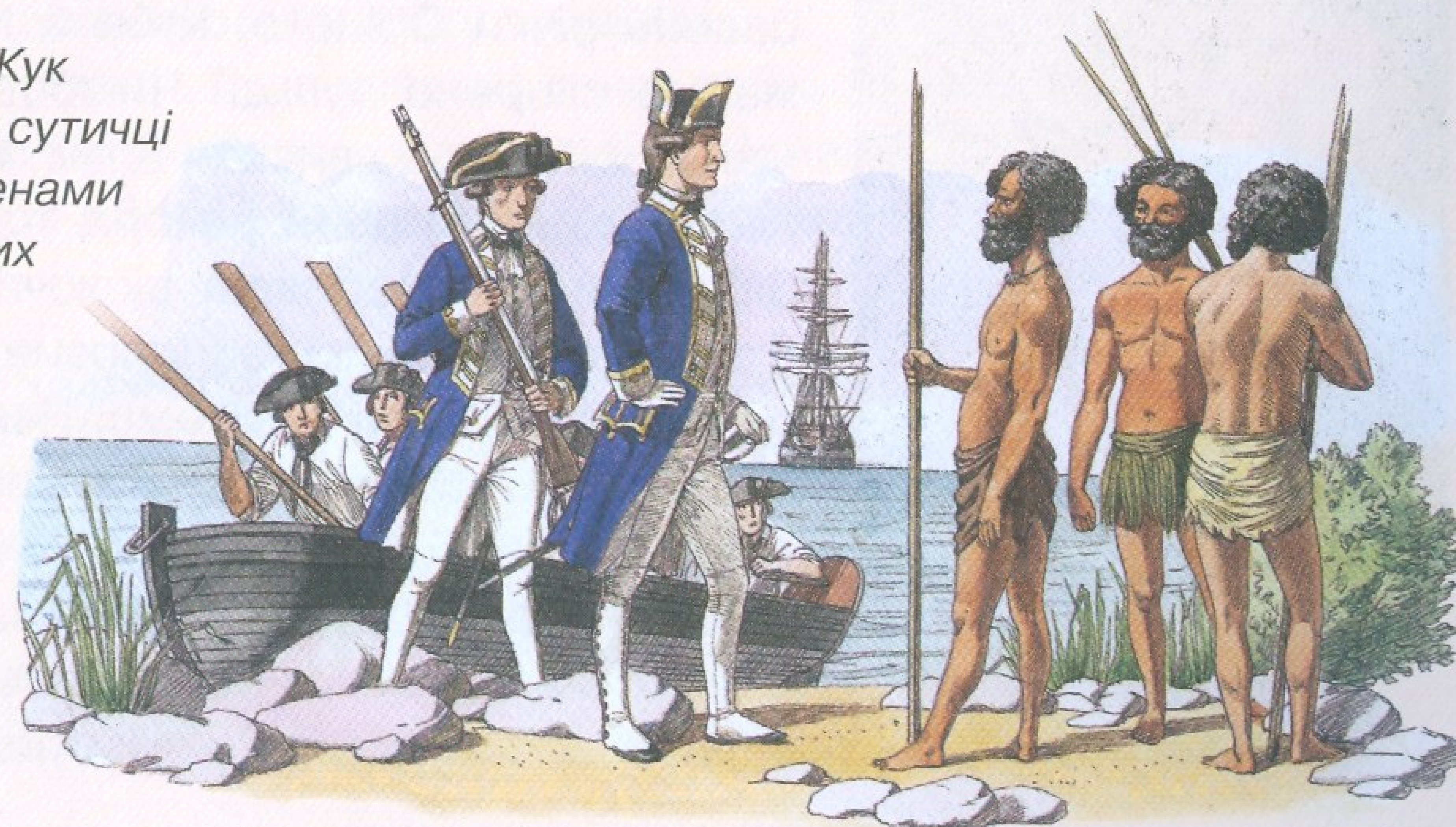

Маршрут третьої подорожі Джеймса Кука

Два з п'яти американських космічних човників одержали імена «Індевор» і «Дискавері» на честь знаменитих кораблів капітана Джеймса Кука.

Під час своєї першої навколосвітньої подорожі Джеймс Кук відкрив безліч земель, але головної мети так і не досяг. Друга така подорож була майже повністю присвячена пошукам південного материка. Кук вирішив спуститися якнайдалі на південь і обігнути Землю. Йому першому вдалося перетнути Південне полярне коло. Кук повернув на північ, коли **лише 200 км відокремлювали його від Антарктиди**. Під час третьої подорожі 1778 р. Кук зробив своє останнє відкриття — Гавайські острови. Тубільці викрали шлюпку англійців, і розгніваний Кук спробував заарештувати вождя племені. Тоді остров'яни накинулися на англійців, і у сутичці Кука було убито.

Джеймс Кук загинув у сутичці з аборигенами Гавайських островів

Александр фон Гумбольдт — пристрасть до мандрів

Один з найвизначніших природознавців XIX ст., учений-енциклопедист **Александр фон Гумбольдт** народився у Німеччині в 1769 р. і виріс у родині придворного саксонського курфюрста. У дитинстві Александр не любив навчатися, він мріяв про далекі, наповнені пригодами подорожі.

В університетах Гумбольдт вчився вже із захопленням. Він вивчав економіку, медицину, фізику, математику, історію, ботаніку, літературу, іноземні мови й багато чого іншого. У торгівельній академії він слухав лекції з комерції. Ставши на службу, він не залишив своїх наукових занять.

Отримавши спадщину, Александр кинув службу й вирішив нарешті стати мандрівником, дослідником невідомих земель. Він мав намір приєднатися до експедиції на Південний полюс, але її в останній момент відмінили.

Александр Гумбольдт

У 1799 р. Гумбольдт вирушив у шестирічну подорож. Ним були досліджені басейн річки Оріноко, Куба й Мексика, майже скорено вулкан Чимборасо (він майже дійшов до висоти 6 тис. м — альпіністський світовий рекорд того часу). Зібраний ним гербарій включав понад 6 тис. рослин, майже половина з яких раніше була науці невідома. Неможливо перелічити всі труднощі та небезпеки, які чекали на Гумбольдта і його супутника, географа й ботаніка **Еме Бонплана**, у їхніх мандрівках. Вони спостерігали виверження вулканів і метеоритні дощі, потрапляли у землетруси, їхні човни переверталися у річках, що кишать кайманами й піраньями.

Басейн річки Оріноко

Повернувшись у 1804 р. з південноамериканської експедиції, Гумбольдт написав **тридцятитомний звіт** про подорож, до якого було включено майже півтори тисячі малюнків. Після чого він цілком присвятив себе науці, ставши одним з найбагатогранніших учених XIX ст. У 1829 р. Гумбольдт відвідав Росію. Він побував на Уралі, Алтаї, їздив до Каспійського моря. Пізніше вчений здійснив спробу узагальнити всі наукові знання в монументальній праці «Космос», п'ятий том якої залишився незавершеним.

Гумбольдт займався історією науки, астрономією, усіма сферами природознавства. Він став одним з основоположників таких галузей географії, як кліматологія, океанографія, картографія, географія рослин. Уже за життя ученого його називали **другим Колумбом і новим Арістотелем** і вважали найбільшим мандрівником-природознавцем.

На його честь було названо течію поблизу узбережжя Південної Америки (на наших мапах вона називається Перуанською), ріки й гори, міста й острови, а також кратер на Місяці.

Наприкінці XVIII ст. для поїздки до Південної Америки необхідний був особистий дозвіл короля Іспанії. Гумбольдт випадково зустрівся з королем — і відразу ж отримав довгоочікуваний дозвіл!

Зникла експедиція Джона Франкліна

Джон Франклін

Джон Франклін — англійський мореплавець, дослідник Арктики. У 1801–1803 рр. він брав участь в експедиціях до Австралії.

Франклін організував дві експедиції для дослідження північно-західного узбережжя Північної Америки (у 1819–1822 та у 1825–1827 рр.). Але коли вкотре постало завдання відкриття Північно-Західного проходу з Атлантичного в Тихий океан, майже шістдесятирічний мандрівник з юнацьким ентузіазмом відповів згодою на пропозицію очолити експедицію. У травні 1845 р. експедиція вирушила у путь. Останнім її кораблі наприкінці липня 1845 р. бачив капітан китобійного судна.

Зникнення експедиції Франкліна мало несподіване продовження. Починаючи з 1848 р., на її пошуки протягом майже 20 років одна за одною вирушали рятувальні команди, які проникали до невідомих раніше районів і нанесли на мапу тисячі кілометрів нових берегів. Було виявлено не менш чотирьох можливих трас Північно-Західного проходу. Своєрідним пам'ятником загиблому полярному досліднику стала сучасна карта арктичної Америки. Перші сліди експедиції були знайдені в 1850 р. на острові Бірі, на місці стоянки експедиції Франкліна.

Книгою Джона Франкліна «Розповідь про подорож до берегів полярного моря» зачитувалася вся Англія. Франклін став одним з героїв-мандрівників, на яких рівнявся полярник Руаль Амундсен.

У 1859 р. дружина Франкліна леді Джейн укотре власним коштом спорядила корабель й організувала ще одну пошукову експедицію. **На півострові Вікторія** під купами каміння було знайдено кілька записок, з яких стало достеменно відомо, що упродовж півтора року затиснуті льодами кораблі не могли звільнитися і дрейфували з крижаним полем. Після смерті Франкліна учасники експедиції вирішили лишити кораблі й намагалися урятуватися, протягом усього шляху втрачаючи людей, які помирали від голоду й цинги.

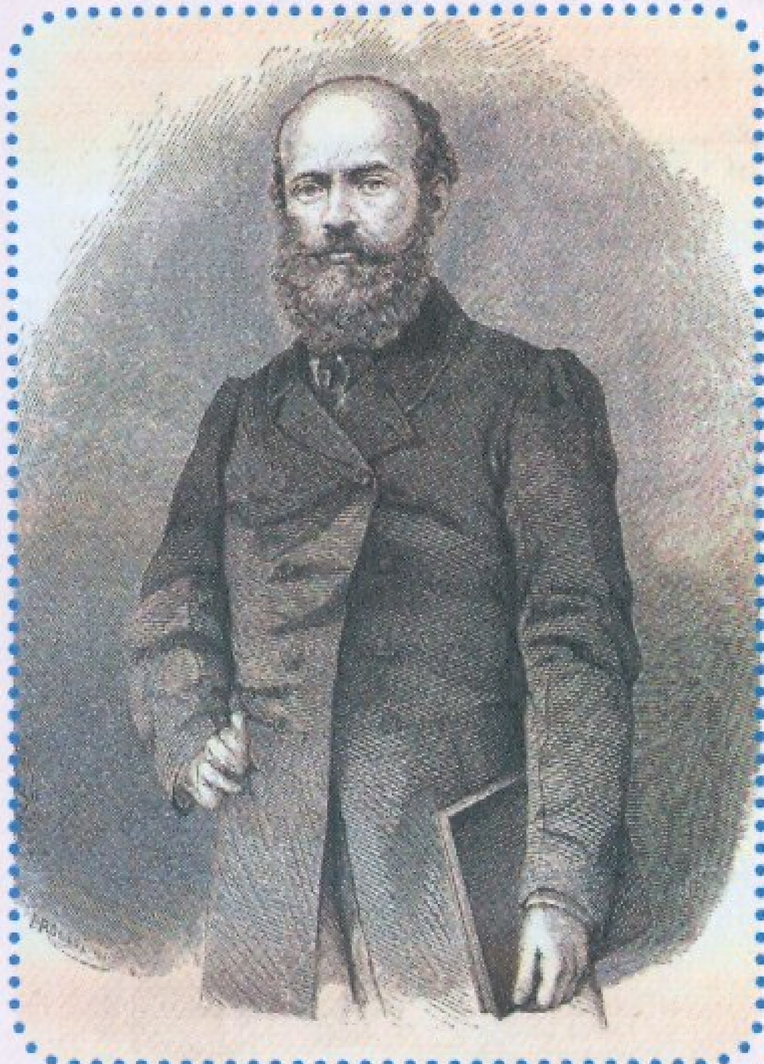
Іменем Джона Франкліна названо затоки, протоки, гори, озера на Алясці й у Канаді, острів у морі Росса.

Парадоксально, але трагічна доля Франкліна не тільки нікого не відштовхнула від полярних досліджень, але, навпаки, підігріла до них інтерес. Багато з тих, хто читав і перечитував книги про експедиції Франкліна та безнадійні пошуки кораблів адмірала, що згинули у крижаних пустелях, згодом і самі вирушили у північні експедиції.

Типовий для Північного Льодовитого океану пейзаж

Забуті храми Індокитаю

Ангкор — грандіозний комплекс храмів, палаців, водоймищ і відвідних каналів, розташованих у Королівстві Камбоджа на північ від озера Тонле-Сап, поблизу міста Сієм-Реап. До архітектурного комплексу входить місто-храм Ангкор-Ват, побудоване у XII ст. за часів короля Сурьявармана II. Цей гігантський храмовий комплекс, присвячений богу Вішну, — одне з найбільших культових споруджень на Землі. Його вважають **символом Камбоджі**.

Анрі Муо

У середині XIX ст. француз **Анрі Муо** вирушив до Південно-Східної Азії. Він шукав сухопутний шлях до Китаю долиною Меконгу. У 1859 р. йому відкрилося захоплююче видовище: у серці камбоджійських джунглів розкинулося дивне місто — гігантські будови, канали, вежі. Це був Ангкор, Місто богів, — прадавня столиця Камбоджі, побудована кхмерами.

У 1866 р. француз **Дудар Лагре** організував експедицію для «встановлення кордонів прадавньої Камбоджі відповідно до традиційних збірників і розташування основних руїн». Лагре помер у 1868 р. у Юннані (Середній Китай), так і не доживши до кінця експедиції, яку благополучно завершив інший французький дослідник — **Франсіс Гарньє**.

У XVI–XVII ст. поодинокі мандрівники, які опинялися у цих місцях, розповідали про побачені ними прадавні міста й величні храми. Серед тих, кому довелось милуватися дивовижними стародавніми будівлями, були європейці, араби, китайці, японці.

Храм Ангкор-Ват

Знову відкритий Анрі Муо, а слідом за ним і Франсісом Гарньє, храм Ангкор-Ват розташовується на трьох рівнях і має безліч сходів і переходів. Храм оточений яром завширшки 190 м, у якому колись розводили крокодилів. Територія Ангкор-Вата обнесена високим муром. Від воріт до храму веде довга широка дорога, прокладена по насипу, що піднімається над землею майже на півтора метра.

Кхмери (камбоджійці) — народність, яка виникла на початку нашої ери у процесі поступового об'єднання споконвічних племен Південного Індокитаю із сусідніми індонезійськими племенами.

Девід Лівінгстон — великий дослідник Африки

Син дрібного торговця чаєм з невеликого шотландського містечка **Девід Лівінгстон** з дитинства цікавився заморськими краями. Не маючи грошей, він використав єдину існуючу в ті часи можливість стати мандрівником, обравши для себе кар'єру лікаря й місіонера.

У 1840 р. Лівінгстон уперше ступив на африканську землю. Спочатку він працював у місіях у Південній Африці, обертаючи на християн бечуанів. Але пристрасть до подорожей і відкриттів не давала йому спокою, і в 1849 р. Лівінгстон вирушив у далеку подорож, підсумком якої стало відкриття озера Нгамі, яке пересихає в посушливу пору року.

Девід Лівінгстон

Не звертаючи уваги на ворожість племен, через території яких проходили його маршрути, Лівінгстон продовжив свої африканські дослідження і став першим європейцем, який простежив течію річки Замбезі — найбільшої у Південній Африці.

Його наступна подорож тривала близько двох років, за цей час дослідник уперше перетнув південну частину африканського континенту з південного сходу на північний захід. Утім, і від своєї місіонерської діяльності Лівінгстон не відмовився. Щоправда, вона прийняла дещо іншу форму: зіштовхнувшись із жахливими наслідками работорговлі, він став одним з найактивніших і впливовіших борців проти рабства.

З десяти років Лівінгстон працював на ткацькій фабриці, але встигав багато читати й відвідувати коледж. Потім, ледве-ледве зібравши кошти для оплати навчання, він вступив до університету на медичний факультет.

Цей відомий мандрівник, який відкрив водоспади Вікторія й Мерчісон, знайшов водорозділ між річками Конго й Замбезі, описав озеро Ньяса, уперше перетнув Центральну Африку із заходу на схід був у пошані і мав велику популярність. Лівінгстона було нагороджено премією Паризького географічного товариства й Великою медаллю Лондонського географічного товариства. А поблизу знаменитого **водоспаду Вікторія** споруджено пам'ятник великому мандрівникові.

Експедиція Д. Лівінгстона біля водоспаду Вікторія

Полярні дослідження

Полюси — загадкові, найменш освоєні регіони нашої планети. До них останні століття прагнули дістатися найсміливіші дослідники. До Арктики — району, що прилягає до Північного полюса, входять найближчі краї материків Євразії й Північної Америки і майже весь Північний Льодовитий океан. Південна полярна область — Антарктика, у центральній частині якої знаходиться найвищий материк планети — Антарктида.

Пошуки Північно-Західного проходу

Північний морський шлях з Атлантичного океану в Тихий існує, але користуватися ним навіть у наш час складно через украй суворі кліматичні умови. Він проходить через моря і протоки Канадського Арктичного архіпелагу.

Англія у XVI ст. була відрізана від південних морських шляхів на схід. На південних маршрутах панували Іспанія й Португалія. Англієць **Роберт Торн**, заможний та завзятий торговець, вважав, що **обігнувши американський континент з півночі, можна потрапити з Атлантичного океану в Тихий**, до берегів багатих східних країн. У 1527 р. він звернувся до Генріха VIII з доволі сміливою пропозицією шукати Північно-Західний прохід. До цього часу збереглися відомості про те, що в 1530 р. кілька англійських човнів курсували в районі острова Ньюфаундленд. Вочевидь, вони намагалися знайти північний прохід з Атлантичного океану в Тихий.

Мапа з книги капітана Томаса Джеймса, який шукав Північно-Західний прохід

Руаль Амундсен

Потім Північно-Західний прохід шукали: **Фробішер** у 1576–1578 рр., **Девіс** у 1585–1587 рр., **Гудзон** у 1610–1611 рр., **Баффін** у 1615–1616 рр. Упродовж XVII і XVIII ст. десятки англійських експедицій ходили Гудзонською затокою у пошуках жаданого проходу. Коли ж експедиція Берінга довела, що прохід між материками все ж існує, це сповнило шукачів новими надіями. Але крига перешкоджала не дуже міцним дерев'яним кораблям дістатися мети.

Вважається, що першовідкривачем Північно-Західного проходу став у 1853 р. **Роберт Мак-Клур**, проте він не зміг пройти весь шлях через крижані затори. Прохід був успішно пройдений відомим полярним мандрівником **Руалем Амундсеном** на човні «Йоа» лише у 1903–1906 роках.

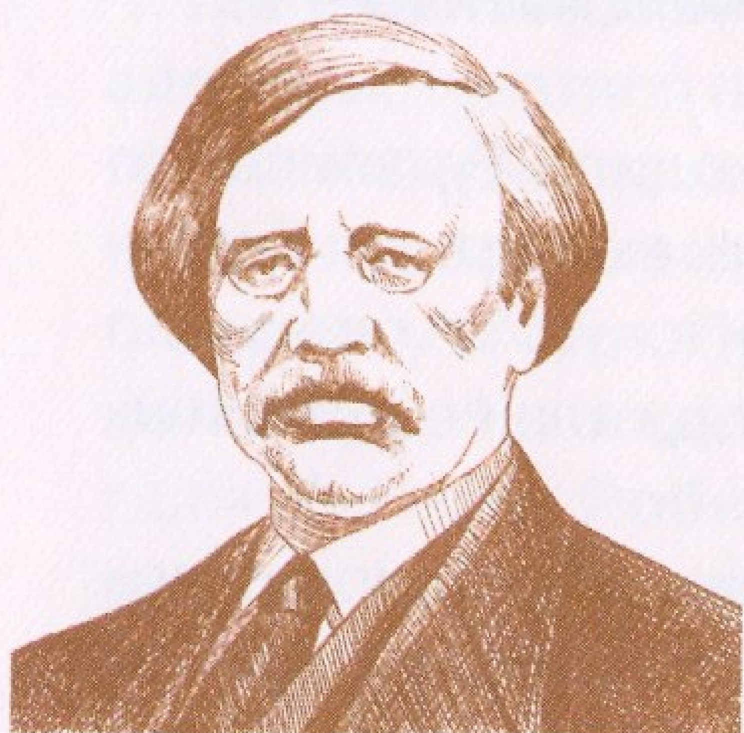
Уже на мапах початку XVI ст. Північна Америка розташовувалася окремо від материка Євразія. Але практичного підтвердження цьому тривалий час не було. Близько 400 років тривали пошуки Північно-Західного проходу.

Пошуки Північно-Східного проходу

Північно-Східний прохід — це шлях **з Атлантичного океану в Тихий уздовж північних берегів Європи й Азії**. У 1548 р. у Лондоні було створено «Спілку купців-підприємців для відкриття країн, земель, островів, держав і володінь невідомих і досі морським шляхом не відвідуваних». Однією з її основних завдань був пошук північно-східного шляху навколо Євразії.

У 1553 р. англієць **Хью Віллоубі** очолив першу експедицію у північноєвропейські води у пошуках проходу. Хоча вона й зазнала невдачі, але помічник капітана **Річард Ченслер** цим морським шляхом зміг дістатися до Росії.

Нільс Норденшельд

У 1556 р. в експедицію на схід було споряджено **Стівена Барроу.** Досвідчений англійський моряк Барроу в умовах Арктики справляв враження ляклcивого хлопчака. Повільно рухаючись на схід, уздовж берега, він дістався до південно-західного берега Нової Землі, але далі на схід майже не просунувся.

Услід за англійцями на пошуки Північно-Східного проходу вирушили голландці. У червні 1594 р. з Голландії на північ вийшла експедиція на трьох кораблях, одним з яких командував амстердамець **Віллем Баренц**. За Новою Землею він розраховував знайти вільне від криги море. Проте, на жаль, і він не пройшов далі і загинув під час зимівлі.

На довгі десятиліття спроби пройти Північним Льодовитим океаном були залишені. Аж до середини XIX ст., коли це поставив собі за мету знаменитий шведський полярник **Нільс Норденшельд** (1832–1901). У 1878–1879 рр. на пароплаві «Вега» він уперше проплив (із зимівлею в путі) Північно-Східним проходом з Атлантичного океану в Тихий і через Суецький канал у 1880 р. повернувся до Швеції. Таким чином, він став першою людиною, яка здійснила подорож навколо Євразії.

Нільса Норденшельда було нагороджено Великою золотою медаллю Російського географічного товариства. Його іменем названо архіпелаг, три затоки, мис, льодовик.

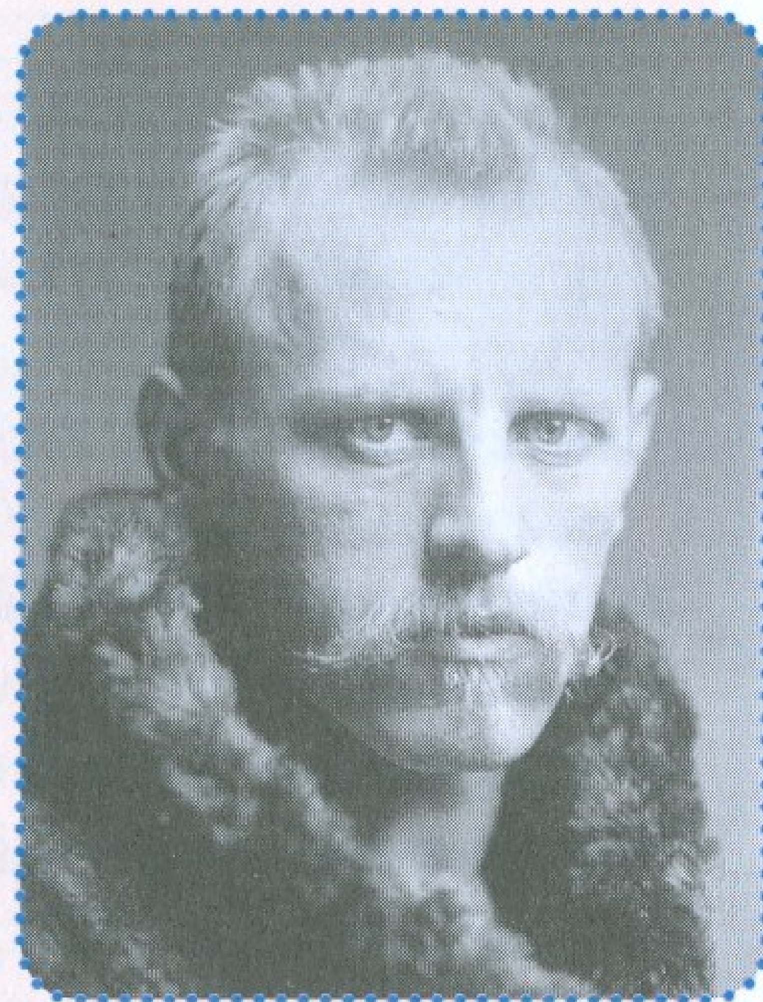

Успіхом своєї експедиції Нільс Норденшельд також завдячував фінансуванню, яке взяли на себе найзаможніші люди того часу — російський золотопромисловець **Олександр Сибіряков**, шведський **король Оскар** і шведський підприємець **Оскар Діксон**, на честь якого було названо острів у Єнісейській затоці Карського моря.

Нова Земля — група островів у Північному Льодовитому океані

Учений і мандрівник Фрітьоф Нансен

Фрітьоф Нансен

Знаменитий дослідник Арктики норвежець **Фрітьоф Нансен** (1861–1930) продумував свої експедиції до найменших деталей. Готуючись уперше в історії людства перетнути Гренландію, він винайшов надлегкі лижі, гнучкі сани, зручний одяг і навіть змайстрував посуд, у якому можна було б готувати їжу за найлютіших морозів. На лижах і собачих запряжках він перетнув південну частину Гренландії.

Нансен вирішив вирушити до Північного полюса, дрейфуючи разом з льодами. Для цього він побудував незвичайний корабель **«Фрам»** — з вітрилами й паровим двигуном. Завдяки округлому, схожому на розрізане навпіл яйце корпусу, судно, під час стискання його кригою, виштовхувалося нагору. Нансен писав: «Ми вирушаємо не для того, щоб знайти математичну точку, яка є північним кінцем земної осі; досягнення її саме по собі малоцінне, але щоб ретельно спостерігати за тією величезною недослідженою частиною земної кулі, яка оточує полюс».

Фрітьоф Нансен був не лише мандрівником і вченим — географом, океанографом, зоологом. Він дістав широкої популярності як громадський діяч. У 1922 р. Нансена було нагороджено Нобелівською премією миру.

Шхуна обігнула мис Челюскін і 25 вересня 1893 р. примерзла до величезного айсберга. Легендарний дрейф експедиції Нансена почався на 78°50' пн. ш.

Однак рух криги відбувався значно південніше, ніж на те розраховував учений. Коли Нансен зрозумів, що судно нестримно віддаляється від полюса, він вирішив дістатися до мети на собачій запряжці. Йому вдалося просунутися до 86°14' пн. ш. і встановити тогочасний рекорд. Але потім йому все ж довелося зимувати на Землі Франца-Йосифа. Нансен повернувся додому з англійською полярною експедицією, пробувши в Арктиці три роки.

Експедиція Нансена дала відповідь на безліч загадок центральної частини Північного Льодовитого океану. Адже чого тільки не сподівалися там знайти — від гігантського вулкана до загубленої в льодах таємничої країни Гіпербореї! Також було встановлено, що там знаходиться морський басейн із глибинами 3000–3840 м.

Нансену належить ідея вивчення району Північного полюса з використанням наукових станцій на дрейфуючих льодах. Його іменем названо 25 географічних об'єктів.

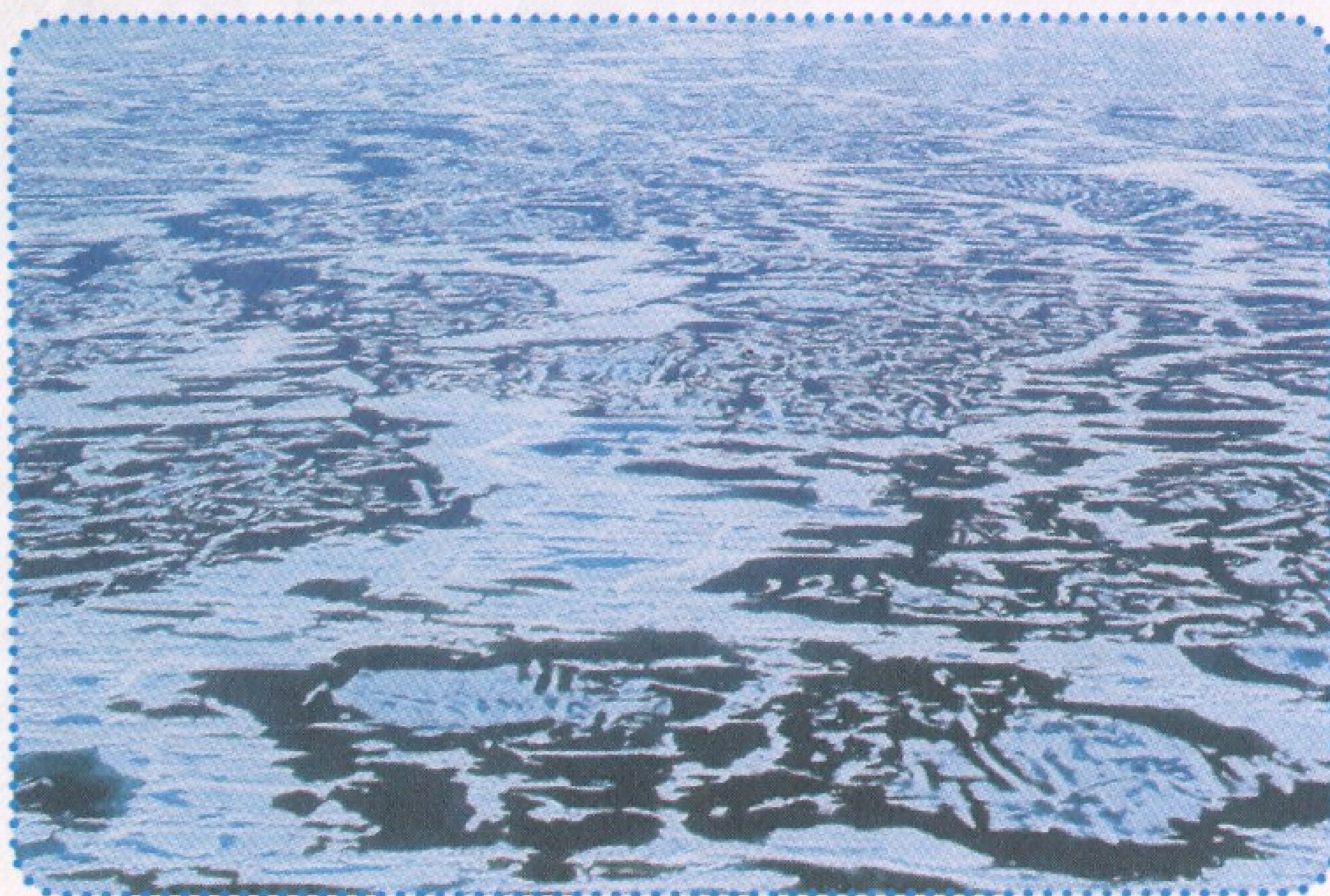
Фрітьоф Нансен називав евенків індіанцями Сибіру

Перегони до «Великого цвяха»

Першим дістатися до верхівки Землі, «великого цвяха», як називали полюс ескімоси, мріяло багато з полярників. Але британську експедицію **Джорджа Нерса** зупинила крига. Невдачею закінчився і дрейф норвежця Нансена на вмерзлому в крижану глибу судні «Фрам». Ставало зрозумілим, що шлях до полюса можна подолати лише кригою або повітрям.

У 1897 р. спробу вирушити на полюс на повітряній кулі здійснив шведський інженер **Соломон Андре** — кремезний та сміливий, здавалося, що він тільки-но зійшов зі сторінок романів Жуля Верна. Його **повітряну кулю «Орел»** було укомплектовано шовковими вітрилами й парусиновими човнами, саньми і клітками з поштовими голубами й навіть «кухонним апаратом», який для убезпечення спускали на 8 м нижче гондоли (адже куля була заповнена легкозаймистим воднем).

Але не встигла куля відірватися від землі, як порив вітру обірвав кермові канати. Куля, що стала некерованою, спочатку зачерпнула гондолою крижаної води, а потім різко злетіла і зникла у хмарах. Через два дні з борту кулі, що дісталася на той час до 88 пн. ш. було послано поштового голуба. У голубиній пошті говорилося: «На борту все гаразд». Політ над льодами Арктики тривав три доби. Але 14 липня мандрівникам довелося лишити кулю, яка вже втратила здатність літати. Від Шпіцбергена їх відділяли 192 милі, від Землі Франца-Йосифа — 210. Погано екіпіровані, без спорядження та провізії мандрівники на початку жовтня дісталися до острівця, на якому невдовзі й загинули від хвороби, викликаної паразитами, що живуть у м'ясі білих ведмедів.

Північний Льодовитий океан

Білий ведмідь — найбільший хижак серед ссавців

6 вересня 1909 р. американець **Роберт Пірі** повідомив з півострова Лабрадор, що він досяг полюса 6 квітня 1909 р. Але його співвітчизник **Фредерік Кук** 1 вересня 1909 р. надіслав телеграму про досягнення ним полюса в 1908 р. То хто ж відкрив Північний полюс?

Слово «Арктика» утворено від грецького слова, що перекладається як «ведмідь». Північна полярна область отримала своє ім'я від двох північних сузір'їв: Великої Ведмедиці та Малої Ведмедиці.

Хто ж насправді відкрив Північний полюс?

Деякий час було прийнято вважати, що Північний полюс відкрив **Роберт Пірі**. Йому присвоїли звання адмірала і вручили медалі й орден Почесного легіону. Пірі — один з найбільш одержимих і успішних, але і найнеприємніших людей в історії полярних досліджень. Він був справді видатною людиною — відважним і завзятим у досягненні поставленої мети, талановитим організатором, але ним рухало честолюбство, жага слави.

Фредерік Кук, син незаможних німецьких емігрантів, став лікарем, працею заробляючи на навчання. Погляди двох дослідників Арктики були діаметрально протилежні. Кук не шукав слави: «Справжнє задоволення дає не сам факт досягнення мети, а подолання перешкод на шляху до неї, — писав він. — ...Я не шукав визнання й нагород від держави, не вимагав ані орденів, ані грошей... Моє єдине задоволення — то відчуття торжества людського розуму, сил людини над нескоримими, як вважалося досі, силами природи».

Дрейфування на вмерзлому у кригу судні

У XX ст. на штурм Північного полюса ринулися літаки

Пірі, стверджуючи, що він був першим у відкритті Північного полюса, звинувачував Кука у шахрайстві. Усі переваги були на боці Пірі — світова популярність, підтримка влади й численних спонсорів. Конгрес США розглянув «справу про відкриття полюса», і Кука оголосили шахраєм, який прагнув слави.

Але сьогодні вже не лишилося сумнівів у тому, що Пірі свідомо пішов на підтасування фактів. З матеріалів його особистого архіву з'ясувалося, що він **не дійшов до полюса** через навігаційні помилки і брак харчів.

Незаперечних доказів того, що Пірі й Кук були на Північному полюсі, не існує. Малоймовірно, що їм це вдалося. Але якщо Кук, швидше за все, щиро помилявся, то Пірі використовував свідомо неточні методи спостережень, усунув усіх кваліфікованих свідків, а також зробив усе, щоб конкурента вважали брехуном.

12 травня 1926 р. над Північним полюсом уперше пролетіло повітряне судно. Це був дирижабль «Норвегія», на борту якого серед 16 учасників експедиції перебував норвежець Руаль Амундсен.

Перша російська експедиція до Північного полюса

Георгій Якович Сєдов

Георгій Якович Сєдов народився у 1877 р. З дитинства він відрізнявся рішучістю і спритністю, а під час навчання у школі був найкращим учнем. Отримавши атестат штурмана, він склав у Петербурзі іспит з курсу морського корпуса, одержав чин поручика й пішов на службу до Головного гідрографічного управління. У той час одна за одною споряджалися експедиції до Північного полюса. Мріяв про подорож до полюса й Сєдов.

27 серпня 1912 р. з Архангельська вирушила на судні **«Святий Фока»** перша російська експедиція на Північний полюс під керівництвом Сєдова. Буквально з перших днів корабель потрапив у смугу жорстоких штормів. Сєдов поводився героїчно: в обмерзлому одязі він годинами не сходив з капітанського містка. Коли матроси буквально падали від утоми, Сєдов наказував офіцерам заміняти їх.

«Святий Фока» застряг у кризі біля західного берега Нової Землі та продрейфував так близько року. І лише завдяки нескінченній енергії й веселій вдачі невичерпного на вигадки Сєдова ту зиму експедиція пережила без втрат. На кораблі були бібліотека, піаніно й навіть грамофон. Сєдов на собачій запряжці об'їздив, дослідив і описав північно-західний берег Нової Землі. Але друга зимівля, біля острова Гукера, виявилася надзвичайно важкою. Паливо й харчі закінчувалися. Всю команду включно з Сєдовим вразила цинга. Але він не падав духом і намагався підтримати інших.

15 лютого 1914 р. Сєдов із двома супутниками (матроси Лінник і Пустотний) на трьох собачих запряжках рушили до полюса. Він був важко хворий, але не випускав з рук компас, щоб матроси через жаль до нього не повернули назад.

5 березня 1914 р. Георгій Якович Сєдов помер на руках своїх супутників за 3 км південніше острова Рудольфа. Матроси поховали його на острові, над могилою зробили насип з каміння і зверху поклали той самий прапор, який Сєдов брав із собою, щоб поставити на Північному полюсі.

Іменем полярного дослідника Г. Я. Сєдова названо дві затоки та пік на Новій Землі, льодовик і мис на Землі Франца-Йосифа, острів у Баренцовому морі, мис в Антарктиді і криголам «Георгій Сєдов».

П. П. Семенов-Тян-Шанський писав: «Хто ж, як не Росія, має досліджувати полярні країни Півночі? Гляньте на мапу... Три чверті Північного полярного кола прилягають до нашої країни».

Собача запряжка

Відкриття Південного полюса

У 1901 р. Британське судно «Діскавері» з полярною експедицією під керівництвом **Роберта Скотта** вирушило до берегів Антарктиди. Дорогою до бази Мак-Мердо було випробувано повітряну кулю. Виявилося, що вона не придатна для тривалих польотів. Але незважаючи на це, саме Роберт Скотт став першою людиною, яка піднялася у небо над Антарктидою.

Навесні 1902 р. Скотт уперше вирушив до полюса, але йому вдалося дістатися лише до широти 82°17'.

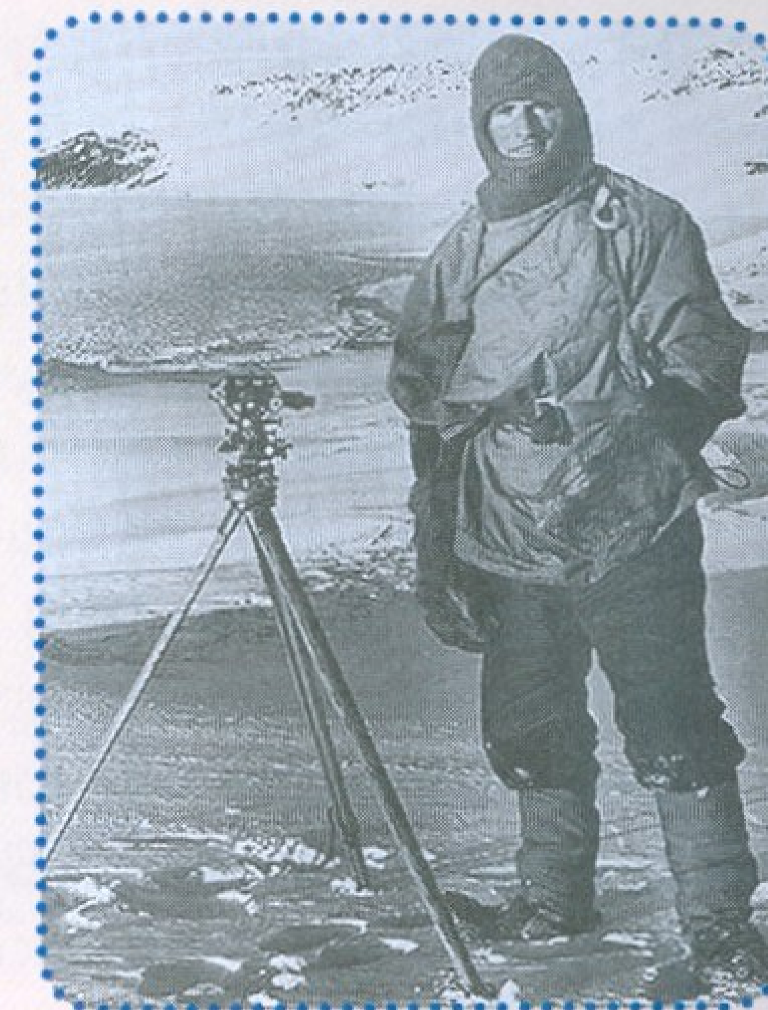
Наступна експедиція (1910–1912) Скотта була бездоганно продумана, але закінчилася трагічно. На шлях у 3 тис. км до полюса і назад передбачалося 145 діб. Для перевезення припасів збиралися використовувати моторні сані і тварин — їздових собак і низькорослих, але витривалих поні. Але найбільші сані під час розвантаження пробили лід і затонули, а дев'ять із дев'ятнадцяти коней і десять із тридцяти п'яти собак загинули ще до початку походу на полюс.

Невдачі весь час переслідували англійців. Коли ж вони нарешті 18 січня 1912 р. дісталися полюса, вони знайшли там намет, а в ній записку від норвежця **Руаля Амундсена, який відкрив Південний полюс 14 грудня 1911 р.**

Пейзажі Антарктиди вражають красою і величчю

Скотт підняв над полюсом англійський прапор і протягом тижня проводив спостереження та збирав наукові зразки. Але через перевтому й кисневе голодування на зворотному шляху загинули всі члени експедиції. Троє її останніх учасників, включаючи Скотта, уже були всього за 11 миль від складу й у них залишалося їжі на два дні й палива на один, коли почався жахливий буран, який тривав дев'ять діб. Смертельно обморожений Скотт, помираючи, зміг знайти в собі сили чітким почерком написати дванадцять листів: офіційним особам і найближчим людям. **Він писав: «Усе-таки ми побували на Полюсі, і ми помираємо гідно».**

Роберт Скотт

Руаль Амундсен розпочав свій похід до полюса 20 жовтня 1911 р. Він не лише заздалегідь попередив Скотта про свої наміри, але й готовий був допомогти конкурентові. Амундсен пропонував йому частину своїх гренландських лайок. Хтозна, чим би закінчилися божевільні перегони до полюса, якби учасники англійської експедиції рішуче не відмовилися від цих сильних, міцних і добре вимуштруваних собак.

Маршрут Амундсена до Південного полюса був на 100 км коротше за маршрут, обраний Скоттом. Щоправда, він виявився складнішим: із двома ділянками тріщин на льодовику Росса й важким крижаним підйомом.

Нащадок відважних мореплавців

Нащадок відважних мореплавців-скандинавів норвежець **Руаль Амундсен** народився у 1872 р. З покоління в покоління його предки були моряками, а він з юності мріяв про арктичні походи і зміг здійснити свої мрії.

У 1894–1899 рр. він плавав матросом і штурманом на різних суднах. Починаючи з 1903 р. здійснив низку експедицій, які набули широкої популярності. Амундсен знав, що одна з головних причин невдач полярних експедицій — невміння полярників керувати кораблями. Він склав іспит на звання капітана, потім успішно розв'язав складне завдання: пройшов з Атлантичного океану до Тихого через моря і протоки Канадського Арктичного архіпелагу (1903–1906).

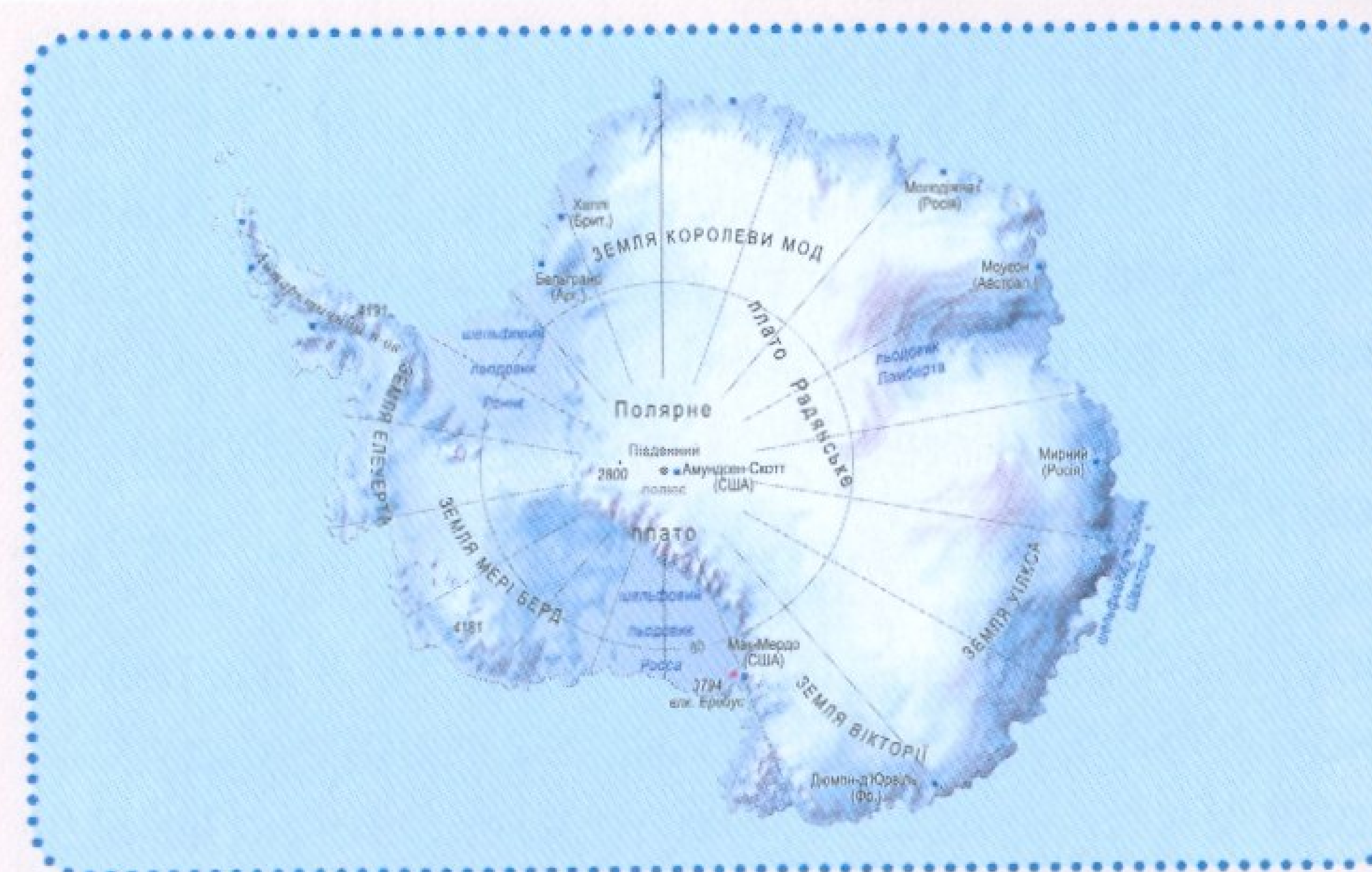
Наступним завданням був Північний полюс, але, коли вже готувалася експедиція, надійшли повідомлення про відкриття полюса американцями. 14 грудня 1911 р. Амундсен досяг Південного полюса, на місяць випередивши англійця Роберта Скотта.

Руаль Амундсен

Улітку 1918 р. відважний мандрівник пройшов Північним морським шляхом уздовж берегів Сибіру і **став першою людиною, яка подолала на кораблі обидва шляхи з Північної Атлантики до Тихого океану.**

У 1926 р. після чотирирічної підготовки він **пролетів на дирижаблі «Норвегія» від Шпіцбергена до Аляски через Північний полюс**. Цей дирижабль був створений італійським конструктором і полярним мандрівником Умберто Нобіле. Усього на дирижаблі перебувало 16 людей, включаючи керівників польоту — Нобіле й Амундсена.

Антарктида. Мапа материка

18 червня 1928 р. Руаль Амундсен вилетів на гідролітаку «Латм» на пошуки експедиції Нобіле. Дирижабль Нобіле «Італія» зазнав катастрофи над Північним Льодовитим океаном. **Амундсен загинув у Баренцовому морі** під час пошуків разом з п'ятьома членами свого екіпажу. **Нобіле ж був урятований шведським льотчиком Лундборгом**. **Врятованих учасників експедиції італійського конструктора підняли на борт радянського криголама «Красін»**.

Іменем національного героя Норвегії, прославленого мандрівника Руаля Амундсена, названо море, затоку, гору, льодовик, американську наукову станцію в Антарктиді («Амундсен–Скотт»), затоку й улоговину в Північному Льодовитому океані.

За кілька місяців до своєї загибелі, відповідаючи на запитання журналіста про крижані пустелі Арктики й Антарктики, Амундсен сказав: «Ви навіть не можете собі уявити, наскільки вони прекрасні. Я хотів би померти там».

Останні «білі плями» планети

До другої половини XX ст. Антарктида залишалася майже не вивченою. У 1950-ті рр. до цього материка була прикута увага вчених з різних країн. В Антарктиді з'явилися численні полярні станції, було проведено кілька наукових експедицій і організовано постійну мережу спостережень.

Перше радянське арктичне селище дістало назву одного зі шлюпів першої російської антарктичної експедиції — **Мирний**. Його було засновано в 1956 р. Трохи згодом з'явилися станція Оазис в оазисі Бангера і внутрішньоконтинентальні станції Піонерська, Комсомольська, Радянська, Полюс Неприступності й Восток. На зміну станціям, які припиняли свою роботу, будувалися нові. Славу радянським ученим принесло відкриття реліктового озера в районі станції Восток.

Антарктида — найвищий континент планети (середня висота 2040 м) з найбільшим (близько 30 млн км^3) запасами прісної води. Клімат материка є доволі загадковим. Якщо в районі Антарктичного півострова за останні десятиліття помітно потеплішало й льодовики відступають, то у східних і центральних районах Антарктиди, навпаки, учені фіксують похолодання. Відкриття в 1985 р. «озонової діри» над континентом привернуло увагу учених і громадськості до діяльності людини, що має негативний вплив на природу і призводить до небезпечних змін у кліматі. Але зараз, на початку XXI ст., розширення «озонової діри» практично припинилося. Тому популярна теорія «глобального потепління», можливо, потребує корінного перегляду.

Пінгвіни в Антарктиді

Одна з науково-дослідницьких станцій в Антарктиді

Для вивчення Антарктиди було створено Міжнародний комітет, який оголосив її континентом миру і дружби.

Назву Антарктида, що означає «протилежна Арктиці», запропонував британський океанограф і природознавець Джон Меррей. У 1886 р. він уперше наніс на карту контури південного континенту.

Покажчик